

Prvá časť

KONTEXT

1

Čo je kvalitatívny výskum?

Na katedre sociológie, kde pracujem, ponúkame absolventom možnosť získať titul z Kvalitatívneho výskumu. Názov sme zvolili preto, aby sme mu dali príchut' kurzu, ktorý spravidla učia etnografi, sami väčšinou pracujúci s kvalitatívnymi metódami. Napriek tomu mám pocit, že takýto názov môže študentov priťahovať skôr vďaka tomu, čomu sa sľubuje vyhnúť, a nie tomu, čo ponúka.

„Kvalitatívny výskum“ zdanlivo sľubuje, že sa vyhneme alebo budeme bagatelizovať štatistické techniky a mechaniku kvantitatívnych metód toho druhu, aký sa využíva, povedzme, v dotazníkových prieskumoch alebo v epidemiológii. V skutočnosti je to naozaj tak - napriek tomu, že od študentov očakávame, že budú chodiť na kurzy o prieskumných metódach a uvedomia si, že otázky validity a reliability, ktoré tak často kladú kvantitatívni výskumníci, sú dôležité pre akýkoľvek druh výskumu (aj keď odlišným spôsobom).

Nebezpečenstvom v názve je však to, že vzbudzuje dojem nemenného uprednostňovania alebo vopred zadefinovaného hodnotenia, čo je „dobrý“ (napr. kvalitatívny) a „zlý“ (napr. kvantitatívny) výskum. V skutočnosti by mal výber rôznych výskumných metód závisieť od toho, čo sa pokúšate zistiť.

Napríklad, ak sa chcete dozvedieť, ako zamýšľajú ľudia voliť, potom sa môže zdať najvhodnejšou kvantitatívna metóda, ako napr. spoločenský prieskum. Pokiaľ sa však zaoberáte skúmaním životných osudov ľudí alebo ich každodenného správania, potom uprednostnite kvalitatívne metódy. Ďalej, pri rozhodovaní sa medzi „kvalitatívnymi“ a „kvantitatívnymi“ metódami vznikajú aj iné, menej praktické otázky. Výskumník si musí uvedomiť, že tieto metódy sa často hodnotia rozdielne. Názorne to ukazuje tabuľka 1.1, vychádzajúca z pojmov, ktoré použili prednášatelia na konferencii o výskumných metódach.

Tabuľka 1.1 ukazuje, ako sa pri popise kvalitatívnych a kvantitatívnych metód do hry dostávajú nepresné, hodnotiace kritériá. Preto sa môže niekomu zdať, že podľa tabuľky 1.1 kvantitatívny výskum je lepší, lebo nezávisí od hodnôt. Dôsledkom je zá-

Tabuľka 1.1 Údajné charakteristiky kvalitatívnych a kvantitatívnych metód

Kvalitatívne	Kvantitatívne
mäkké	tvrdé
flexibilné	fixné
subjektívne	objektívne
politické	nezávislé od hodnôt
prípadová štúdia	prieskum
špekulatívne	testovanie hypotéz
zakotvené	abstraktne

Zdroj: Halípeny, 1979, s. 799.

ver, že kvantitatívny výskum jednoducho objektívne informuje o skutočnosti, zatiaľ čo kvalitatívny výskum ovplyvňuje politické hodnoty výskumníka. A naopak, niekto zas môže tvrdiť, že takáto nezávislosť od hodnôt je v spoločenských vedách nežiaduca alebo nemožná.

Podobná polemika môže vzniknúť v prípade „flexibility“. Podľa niektorých ľudí podnecuje flexibilita kvalitatívnych výskumníkov, aby boli inovatívni. Podľa iných sa môže stať flexibilita predmetom kritiky v zmysle nedostatku štruktúry. Naopak, „fixovanosť“ dáva výskumu štruktúru, ale bez flexibility.

Toto však vôbec nie je vyvážená argumentácia. Mimo komunity spoločenských vied nepochybne dominujú kvantitatívne dáta. Vlády preferujú kvantitatívne výskumy, pretože napodobňujú výskum ich vlastných agentúr (Cicourel, 1964, s. 36). Chcú rýchle odpovede založené na „spôhlivých“ premenných.

Podobne, veľa výskumných grantových agentúr nazýva kvalitatívnych výskumníkov „novinármi alebo mäkkými vedcami. Ich práca sa označuje za nevedeckú alebo iba prieskumnú, prípadne úplne osobnú a plnú predpojatosti“ (Denzin a Lincolnová, 1994, s. 4).

Široká verejnosť cíti voči kvantitatívnym dátam zmes rešpektu a pochybností („pomocou čísel môžeš povedať, čo len chceš“, „lži, prekliate lži a štatistika“). To reflektujú médiá. Na jednej strane považujú masmédiá prieskumy verejnej mienky za zaujímavé - predovšetkým tesne pred voľbami. Na druhej strane sa na štatistiku nezamestnanosti a inflácie často pozerá s podozrením - hlavne vtedy, keď zjavne protirečia vašej vlastnej skúsenosti (štatistiky, ktoré ukazujú, že inflácia poklesla, nemôžu byť dôveryhodné, ak vidíte stúpajúce ceny tovaru, ktorý kupujete!).

Od deväťdesiatych rokov 20. storočia začala byť v mnohých západných krajinách domnelá reliabilita kvantitatívneho výskumu významne ohrozená. Napríklad vo Veľkej Británii sa počas éry Thatcherovej pravidelne menil spôsob, akým sa počítala inflácia a nezamestnanosť. Niektorí ľudia si uvedomili, že takéto indexy sa môžu „stabilizovať“ tak, aby vrhli na tieto veci pozitívne svetlo. Podobne aj zlyhanie prieskumov voličských úmyslov vo všeobecných voľbách v Británii v roku 1992 (takmer porovnateľné s podobným zlyhaním amerických prieskumných štúdií v rámci prezidentského zápasu Truman-Dewey v roku 1948) vyvolalo vo verejnosti miernu skepsu voči takýmto štatistikám - aj keď príslušné spoločnosti trvali na tom, že poskytl iba tvrdenia o momentálnych zámeroch voličov a nepredpovedali skutočný výsledok.

Ale takéto starosti môžu zanechať iba „škvrnku“ na súvislej histórii dominancie kvantitatívneho výskumu. Kvalitatívni výskumníci sa stále vo veľkej miere cítia byť občanmi druhej triedy, ktorých práca spravidla vyvoláva podozrenie tam, kde „zlým štandardom“ je kvantitatívny výskum.

Zatiaľ sme sa však zaoberali viac-menej prázdnyimi pojmami, ktoré nepochybne súvisia s tým, či výskumníci používajú alebo nepoužívajú istý druh štatistických metód. V nasledujúcich dvoch častiach sa zameriam podrobnejšie na to, čo spoločenski vedci rozumejú pod kvantitatívnym a kvalitatívnym výskumom.

RÔZNE PODOBY KVANTITATÍVNEHO VÝSKUMU

Bryman (1988) sa zaoberal piatimi hlavnými metódami kvantitatívneho výskumu v spoločenských vedách, ktoré uvádzam v tabuľke 1.2.

Aby som skonkrétnil hrubú kosť v tabuľke 1.2, použijem príklad založený na kvantitatívnej analýze oficiálnych štatistik. Príklad sa vzťahuje na dáta zo Všeobecného spoločenského prieskumu (General Social Survey, GSS), ktorý každý rok robí americké Národné centrum výskumu verejnej mienky (National Opinion Research Center, NORC) a o ktorom písal Procter (1993).

Procter ukazuje, akým spôsobom sa dajú využiť tieto dáta na výpočet vzťahov medzi dvoma alebo viacerými premennými. Sociológovia sa dlho zaujímali o „sociálnu mobilitu“ - pohyb medzi rôznymi statusovými úrovňami v spoločnosti, buď v priebehu života jedného človeka, alebo medzi generáciami. Ako ukazuje tabuľka 1.3, dáta z GSS sa dajú použiť na výpočet toho druhého.

V tabuľke 1.3 sú znázornené vzťahy medzi zamestnaním otca a syna. V tomto prípade je zamestnanie otca „nezávislou“ premennou, pretože ho považujeme za možnú príčinu synovho zamestnania („závislej“ premennej).

Tabuľka 1.2 Metódy kvantitatívneho výskumu

Metóda	Charakteristiky	Výhody
Spoločenský prieskum	Náhodný výber vzorky Meranie premenných	Reprezentatívnosť Testovanie hypotéz
Experiment	Experimentálny podnet „Kontrolná skupina“, ktorá nie je vystavená podnetu	Presné meranie
Oficiálne štatistiky „Štrukturované“ pozorovanie	Analýza predtým zozbieraných dát Zaznamenávanie pozorovaní podľa vopred definovaného „plánu“	Veľké súbory dát Spôhlivosť pozorovania
Obsahová analýza	Vopred definované kategórie sa používajú na spočítanie obsahu masmédiálnych produktov	Spôhlivosť nástrojov na meranie

Zdroj: Upravené podľa Brymana, 1988, s. 11-12.

Tabuľka 1.3 Zamestnanie respondenta v závislosti od zamestnania otca

		Zamestnanie otca	
		Nemanuálne	Manuálne
Zamestnanie syna	Nemanuálne	63,4%	27,4%
	Manuálne	36,6%	72,6%

Zdroj: Upravené podľa Proctera, 1993, s. 246.

Zdá sa, že tabuľka 1.3 zachytáva silný vzťah (alebo „koreláciu“) medzi zamestnaním otca a syna. Napríklad, 63,4 percenta respondentov zo skupiny s nemanuálne pracujúcimi otcami malo tiež nemanuálne zamestnanie. Avšak spomedzi synov, ktorých otcovia mali manuálne zamestnanie, iba 27,4 percenta si našlo nemanuálnu prácu. Keďže vzorka viac ako 1000 ľudí bola regrutovaná náhodne, môžeme si byť v rámci vyčísliteľných hraníc istí, že tento vzájomný vzťah sa dá iba nepravdepodobne získať náhodne.

Kvantitatívni výskumníci sa však zdráhajú prejsť od tvrdení o korelácií na kauzálnu tvrdenia. Tak otcovo, ako aj synovo zamestnanie môže napríklad vyplývať z inej premennej (povedzme, zdedený majetok), ktorá sa skrýva za zjavnou súvislosťou medzi zamestnaním otca a syna. Pre takúto „antecedentnú“ premennú nemôžeme s plnou istotou tvrdiť, že zamestnanie otca je signifikantnou príčinou synovho zamestnania. Naozaj, v dôsledku toho, že táto antecedentná premenná zapríčiňuje súčasne zmeny v obidvoch ostatných premenných, je spojitost medzi zamestnaniami otcov a synov zavádzajúca alebo „falošná“.

Podobne Procter (1993, s. 248-249) dospel k zaujímavému postrehu, že údajne existuje výrazná korelácia medzi cenou rumu na Barbadosse a úrovňou platov metodistických ministrov, t. j. v ktoromkoľvek danom roku obidve spolu stúpajú alebo klesajú. Nemali by sme však urobiť skok k záveru, že výrobcovia rumu financujú metodistickú cirkev. Ako zdôrazňuje Procter, tak cena rumu, ako aj ministerské platy môžu jednoducho reagovať na inflačné tlaky. Preto nie je pôvodná korelácia „pravá“.

Keď si pozriete tabuľky 1.2 a 1.3, môže na vás urobiť dojem rozsah, v akom kvantitatívny spoločenský výskum používa ten istý jazyk, aký ste sa učili, povedzme, v rámci fyziky, chémie alebo biológie. Ako poznamenal Bryman:

Kvantitatívny výskum je... žáner, ktorý používa zvláštny jazyk... [podobný] spôsobu, akým hovoria vedci o skúmaní prírodných zákonov - premenné, kontrola, meranie, experiment (1988, s. 12).

Niekedy to vedie kritikov k vyjadreniam, že kvantitatívny výskum ignoruje rozdiely medzi prírodným a spoločenským svetom preto, lebo nepochopil „významy“, ktoré súvisia so spoločenským životom. Toto obvinenie sa často pripisuje kritikom, ktorí označujú kvantitatívny výskum za „pozitivistický“ (napr. Filmer et al., 1972).

„Pozitivismus“ je, žiaľ, veľmi klzký a citovo zafarbený pojem. Nielen že je ho ťažké definovať, ale je veľmi málo kvantitatívnych výskumníkov, ktorí by ho akceptovali (pozri Marsh, 1982, kap. 3). Väčšina kvantitatívnych výskumníkov by namiesto toho tvrdila, že ich cieľom nie je produkovať vedu zákonov (ako je fyzika), ale jednoducho vytvárať sústavu kumulatívnych zovšeobecnení, založených na kritickom preverovaní dát, t. j. „vedu“, ako bola definovaná vyššie.

Nazdávam sa, že na tejto úrovni by malo mnoho zdanlivých rozdielov medzi kvantitatívnym a kvalitatívnym výskumom zmiznúť - hoci niektorí kvalitatívni výskumníci by naďalej trvali na tom, že nechcú mať nič spoločné ani s takouto limitovanou verziou vedy (pozri Phillips, 1973). Z toho vyplýva, že to, čo by sme si mali všimnúť pri porovnávaní týchto dvoch druhov výskumu, sú rozdiely v tom, na čo kladú rozličné „školy“, ktoré samy obsahujú mnoho vnútorných rozdielov, *dôraz*.

KRITIKA KVANTITATÍVNEHO VÝSKUMU

Kvalitatívni výskumníci sa často domnievajú, že pri využívaní čisto kvantitatívnych metód sa zabúda na sociálne a kultúrne konštruovanie „premenných“, ktoré sa pokúša kvantitatívny výskum korelovať. Ako tvrdia Kirk a Miller (1986), napríklad „postoje“ sa nenaväzujú jednoducho na to, čo majú ľudia vo vnútri hlavy, a ich skúmanie závisí od celého radu analytických predpokladov. Vyvodzujú z toho záver:

Výskumník, ktorý robí dotazníkový výskum a diskutuje, nerobí chybu v tom, že tak koná. Výskumník robí chybu skôr vtedy, keď nedokáže priznať teoretické základy, v rámci ktorých je zmysluplné merať takéto entity a robiť to dotazníkovými otázkami (1986, s. 15)

Kvantitatívny výskum vedie podľa jeho kritikov k používaniu súboru *ad hoc* procedúr na definovanie, počítanie a analyzovanie premenných (Blumer, 1956; Cicourel, 1964; Silverman, 1975). Na základe tejto kritiky uprednostnili kvalitatívni výskumníci popis toho, ako v každodennom živote postupujeme pri definovaní, počítaní a analyzovaní. Dôsledkom je, že kvantitatívni výskumníci nevedome používajú metódy z každodenného života, a to aj napriek tomu, že si nárokujejú na vedeckú objektivnosť (Cicourel, 1964; Garfinkel, 1967).

Dovoľte mi skonkretizovať túto kritiku na jednom príklade. Viac ako pred dvadsiatimi rokmi dvaja americkí sociológovia, Peter Blau a Richard Schoenherr, realizovali výskum v niekoľkých veľkých organizáciách. Štúdia je zaujímavá práve z hľadiska našich terajších zámerov, pretože sa explicitne zakladá na kritike kvalitatívnych metód. Podľa týchto autorov, príliš veľa výskumov využilo v šesťdesiatych rokoch 20. storočia kvalitatívne metódy na popisanie „neformálnych“ aspektov organizácií - napríklad, ako zamestnanci vnímajú svoju organizáciu a že konajú skôr na základe svojich dojmov, než na základe „pravidiel“ organizácie.

Blau a Schoenherr (1971) naznačili, že dozrel čas prechýliť misky váh a sústreďiť sa na „formálnu“ organizáciu, napríklad, ako sa oficiálne definujú pracovné

miesta a koľko „úrovní“ existuje v organizačnej hierarchii. Takéto charakteristiky potom možno uznať ako „premenné“ a vypočítavať štatistické korelácie, ktoré sú reliabilné aj validné.

Pozrime sa, ako takáto zdanlivo jednoduchá, kvantitatívna logika fungovala v praxi. Blau a Schoenherr použili ako dáta organizačné stĺpcové grafy, znázorňujúce hierarchie a pracovné funkcie. Na nešťastie, z ich pohľadu, ako priznávajú v odhaľujúcej úvodnej kapitole, tieto stĺpcové grafy často neboli jednoznačné a ich štruktúra sa menila od jednej organizácie k druhej. V dôsledku toho bolo nevyhnutné diskutovať o ich význame v rozhovoroch s „kľúčovými informátormi“ v každej organizácii. Blau a Schoenherr využili tieto informácie, aby skonštruovali štandardizované nástroje na meranie rôznych aspektov organizačnej štruktúry, ako sú „hierarchia“ alebo „špecifickosť práce“. Výsledkom tohto všetkého bol súbor štatistických korelácií, presvedčivo naznačujúcich vzťahy medzi premennými, ktoré Blau a Schoenherr skonštruovali.

Žiaľ, vzhľadom na neurčitost dát, s ktorými pracovali, vykonali autori celý rad rozumných, ale nepochybne *ad hoc* rozhodnutí za účelom štandardizácie rozdielnych foriem, ktorými ľudia hovorili o svojej organizácii. Rozhodli sa, napríklad, že do jednej kategórie zľúčia dve úrovne „úradníka“, ktoré sa objavili na stĺpcovom grafe kompetencií v rámci jednej organizácie.

Toto rozhodnutie vychádzalo zo štatistickej logiky, ktorá vyžadovala jasne definované, „reliabilné“ miery. Nevieime však, ako súvisí rozhodnutie výskumníkov s tým, v akom vzťahu k stĺpcovému grafu fakticky sú účastníci v danej organizácii a ako a kedy sa oň opierajú. Naozaj, Blauovi a Schoenherrovi bráni ich rozhodnutie, aby zostali na čisto „štruktúrálnej“ úrovni a vyhli sa „neformálnemu“ správaniu za účelom overenia takýchto otázok. To znamená, že ich vlastná interpretácia významu takto získaných štatistických korelácií je taktiež *ad hoc*, hoci je nepochybne štatisticky prísna.

Čiže máme tu pekný príklad na „voz ťahajúci koňa“. Blau a Schoenherr prevzali čisto štatistickú logiku práve preto, aby nahradili zdravý rozum vedeckými vysvetleniami. Napriek tomu sa však odvolávajú pri definovaní svojich „premenných“, ako aj pri interpretácii korelácií na vedomosti získané na základe bežného uvažovania. Takto môže byť kvantitatívna túžba po vytvorení „operačných“ definícií v počiatočných fázach spoločenského výskumu svojvoľným procesom, ktorý odvádza pozornosť od každodenných interpretačných postupov ľudí v špecifickom prostredí. V dôsledku toho sa môže z „tvrdých“ dát o sociálnej štruktúre, ktoré kvantitatívni výskumníci údajne poskytujú, vyklúť fatamorgána (pozri aj Cicourel, 1964).

Tento stručný (nie náhodný!) príklad by vám mal pomôcť pochopiť ten typ kritik, ktoré často smerujú na čisto kvantitatívny výskum osoby, orientovaný skôr kvalitatívne. Keďže priestoru je málo, pokúsil som sa v tabuľke 1.4 zhrnúť túto kritiku.

Mal by som teraz poznamenať, že tabuľka 1.4 obsahuje jednoducho niektoré sťažnosti na adresu niektorých kvantitatívnych výskumov. A navyše, keďže kvantitatívni výskumníci sú zriedka „hlupáci“, mnohí z nich sa vážne zaoberajú takými otázkami

Tabuľka 1.4 Niečo z kritiky kvantitatívneho výskumu

- 1 Kvantitatívny výskum môže vyustiť do „rýchlej fixácie“, ktorá má za následok slabý alebo žiadny kontakt s ľuďmi alebo s „terénom“.
- 2 Štatistické korelácie sa môžu zakladať na „premenných“, ktoré sa v kontexte prirodzene sa vyskytujúcich interakcií svojvoľne definujú.
- 3 Do následného špekulovania o význame korelácií sa môžu zapojiť práve tie procesy bežného uvažovania, ktorým sa veda snaží vyhnúť (pozri Cicourel, 1964, s. 14, 21).
- 4 Snaha o získanie „merateľných“ fenoménov môže viesť k tomu, že sa do výskumu vkradnú neregistrované hodnoty, jednoducho preto, že sa pracuje s vysoko problematickými a nereľiabilnými konceptmi, ako je „delikvencia“ alebo „inteligencia“.
- 5 Napriek tomu, že je dôležité testovať hypotézy, čisto štatistická logika môže premeniť vyvíjanie hypotéz na triviálnu záležitosť a môže zlyhať ako pomoc pri generovaní hypotéz z dát (pozri Glaser a Strauss, 1967).

mi a snažia sa ich vyriešiť. Napríklad, epidemiológovia, študujúci oficiálne štatistiky o chorobách, alebo kriminológovia, si príliš dobre uvedomujú problematický charakter záznamov, ako je, povedzme, „príčina smrti“ alebo „trestný čin“ (pozri Hindess, 1973). Dobrí kvantitatívni výskumníci si taktiež príliš dobre uvedomujú problémy, ktoré prináša interpretácia štatistických korelácií vo vzťahu k tomu, čo dané premenné „znamenajú“ pre účastníkov výskumu (pozri Marsh, 1982, kapitola 5).

Na základe tohto upresnenia uzatváram túto časť konštatovaním, že tvrdenie, že každý výskum hodný svojho mena by mal postupovať podľa čisto kvantitatívnej logiky, by jednoducho vylúčilo skúmanie mnohých zaujímavých javov súvisiacich s tým, čo ľudia skutočne robia v každodennom živote, či už doma, v práci alebo na iných verejných či súkromných miestach. Ale ako ukáže nasledujúca časť, vyvážené stanovisko by malo akceptovať silné stránky, ako aj obmedzenia kvantitatívneho výskumu.

RÔZNE PODOBY KVALITATÍVNEHO VÝSKUMU

Ako upozorňujú kvalitatívni výskumníci, nemali by sme sa domnievať, že techniky používané v rámci kvantitatívnych výskumov sú *jediným* spôsobom, ako zabezpečiť validitu zistení z kvalitatívneho alebo terénneho výskumu. To znamená, že mnohé postupy, pochádzajúce z kvantitatívnych výskumov, *nemusia byť vhodné* pre kvalitatívny výskum. Vychádzajú totiž z predpokladu, že výskum v sociálnych vedách môže byť validný iba vtedy, keď sa zakladá na experimentálnych dátach, oficiálnych štatistikách alebo náhodnom výbere vzorky z populácie a že kvantifikované dáta sú jedinými validnými a zovšeobeciteľnými spoločenskými faktmi.

Kritici kvantitatívneho výskumu poukazujú, že tento predpoklad obsahuje množstvo nedostatkov (pozri Cicourel, 1964; Denzin, 1970; Schwartz a Jacobs, 1979; Hammersley a Atkinson, 1983; Gubrium, 1988). Títo kritici upozorňujú, že experimenty, oficiálne štatistiky a dáta z prieskumov jednoducho *nemusia byť primerané* pre niektoré úlohy spoločenských vied. Tieto metódy napríklad vylučujú

pozorovanie správania v každodenných situáciách. Aj keď teda kvantifikácia môže byť *niekedy* užitočná, rovnako môže zakrývať alebo odhaľovať základné spoločenské procesy.

Vezmime si problém počítania postojov v prieskumoch. Máme všetci koherentné postoje k akýmkoľvek témam, ktoré čakajú na otázky výskumníka? A v akom vzťahu sú „postoje“ k tomu, čo skutočne robíme – k našim praktikám? Alebo si vezmime oficiálne štatistické údaje o príčine smrti a porovnajme ich so štúdiami, ako pristupuje k smrti personál v nemocniciach (Sudnow, 1968a), patológovia a štatistickí úradníci (Prior, 1987) (pozri kapitolu 6). *Netvrdím*, že takéto štatistiky môžu byť zaujaté. Tým chcem povedať, že existujú oblasti spoločenskej reality, ktoré takéto štatistiky nemôžu zmerať.

Metódy, ktoré používajú kvalitatívni výskumníci, dokazujú rozšírené presvedčenie, že môžu sprostredkovať „hlbšie“ porozumenie spoločenským fenoménom, než by sa získalo z čisto kvantitatívnych dát. No práve tak, ako by kvantitatívni výskumníci popierali obvinenie, že sú všetci „pozitivistickí“ (Marsh, 1982), neexistuje jednotná teória, ktorá by predstavovala základ všetkých kvalitatívnych spoločenských výskumov. Namiesto toho existuje veľa „izmov“, ktoré sa vynárajú v pozadí kvalitatívnych metód – napríklad interakcionizmus, feminizmus, postmodernizmus alebo etnometodológia (pozri kapitolu 6).

Napriek tejto rôznorodosti zdieľajú kvalitatívni výskumníci podľa Hammersleyho (1992) súbor preferencií, ktoré rozoberám v tabuľke 1.5.

Žiaľ, ako priznáva sám Hammersley, takéto jednoduchý zoznam je príliš zovšeobecňujúci. Napríklad, ak berieme do úvahy len bod 5 z tabuľky 1.5, kvalitatívny výskum by vyzeral trochu čudne po viac ako storočnej histórii, keby nemal žiadne hypotézy, ktoré by mohol overovať!

Ak predsa len akceptujeme zoznam v tabuľke 1.5 ako určité priblíženie sa k hlavným charakteristikám kvalitatívneho výskumu, začneme možno chápať, prečo ho môže niekto kritizovať. Ako už bolo spomenuté, vo svete, kde hovoria čísla a ľudia používajú výraz „tvrdá“ veda, nemožnosť testovať hypotézy spojená s odmietaním metód prírodných vied určite vystavuje kvalitatívnych vedcov kritike.

Tabuľka 1.5 Preferencie kvalitatívnych výskumníkov

1. Preferujú sa kvalitatívne dáta – zjednodušene sa tým rozumie skôr analýza slov a obrazov než čísel.
2. Preferujú sa prirodzene sa vyskytujúce dáta – radšej pozorovanie než experiment, radšej neštrukturované než štrukturované interview.
3. Preferujú sa skôr významy než správanie – pokus o „dokumentovanie sveta z pohľadu skúmaných ľudí“ (Hammersley, 1992, s. 165).
4. Odmietajú sa prírodné vedy ako východiskový model.
5. Preferuje sa skôr indukčný výskum spojený s generovaním hypotéz než testovanie hypotéz (pozri Glaser a Strauss, 1967).

Zdroj: Upravené podľa Hammersleyho, 1992, s. 160–172.

Veľa vedcov samozrejme odmieta divé rojčenie pozitívizmu, napríklad hľadani zákonov založených na laboratórnych experimentoch ako „zlatého štandardu“ doteraj vedy. Jednako zostáva otvorená táto znepokojujúca otázka: prečo by sme mali veriť tomu, čo nám hovoria kvalitatívni výskumníci? Ako môžu názorne dokázať, že ich popisy sú presné a že ich vysvetlenia sa nedajú vyvrátiť? Týmto otázkami sa teraz budeme zaoberať.

KRITIKA KVALITATÍVNEHO VÝSKUMU

V mnohých kvantitatívne orientovaných učebniciach metodológie spoločenských vied sa kvalitatívny výskum prezentuje ako relatívne druhoradá metodológia. Odporúča sa, aby sa o nej uvažovalo iba v počiatočných alebo „prieskumných“ fázach výskumu. Pri nazeraní z tejto perspektívy sa môže využiť kvalitatívny výskum na oboznámenie sa s prostredím predtým, ako začne seriózny výber vzorky a počítanie.

Toto stanovisko vyjadruje nasledujúci úryvok z dávnejšie publikovaného textu. Všimnite si, akým spôsobom autori hovoria o „nekvantifikovaných dátach“ – naznačujú, že štandardnou formou sú kvantitatívne dáta:

Preskúvanie nekvantifikovaných dát môže obzvlášť pomôcť, ak sa robí periodicky počas výskumu a neodsuje sa na koniec štatistickej analýzy. Často už jediný prípad, ktorý si všímať pozorovateľ všimne, obsahuje kľúč k pochopeniu fenomenu. Ak si je sociálny vedec vedomý tohto dôsledku v momente, keď ešte môže doplniť svoj materiál alebo ďalej využívať dáta, ktoré už zozbieral, môže významne obohatiť kvalitu svojich zaverov (Selltiz et al., 1964, s. 435, zvýraznil som ja).

Napriek ich „priateľskému“ postoju k využitiu „nekvantifikovaných“ dát predpokladajú títo autori, že „štatistická analýza“ je základom výskumu. Podobné zameranie možno nájsť o štvrtstoročie neskôr v inom, z väčšej časti kvantitatívnom texte:

Výskum v teréne je vo svojej podstate vnáraním sa do prirodzene sa vyskytujúcich ... súborov udalostí za účelom získania poznatkov o situácii z prvej ruky (Singleton et al., 1988, s. 11)

Všimnite si dôraz na „vnáranie sa“ a jeho implicitný kontrast s neskorším, užšie zameraným výskumom. To zdôrazňujú autori, keď následne stotožňujú kvalitatívny alebo terénny výskum s „exploráciou“ a „popisom“ (1988, s. 296) a schvalujú jeho využitie vtedy, „keď sa o skúmanej téme vie pomerne málo“ (1988, s. 298–299).

Tieto výhrady majú určitý základ v skutočnosti, že sila kvalitatívneho výskumu spočíva skôr v dlhých, popisných rozprávaniach než vo vytváraní štatistických tabuliek. Problém, ktorý potom vzniká, spočíva v tom, ako kvalitatívny výskumník postupuje pri kategorizovaní popisovaných udalostí alebo aktivít.

Toto je niekedy známe ako problém *reliability*. Ako hovorí Hammersley, rehabilita-

sa odvoláva na stupeň konzistencie, s akou konkrétne prípady zaraďujú do rovnakej kategórie rôzni pozorovatelia alebo ten istý pozorovateľ pri rozličných príležitostiach (1992, s. 67)

Problém konzistencie vzniká z nedostatku priestoru, ktorý má za dôsledok to, že mnoho kvalitatívnych štúdií neposkytuje čitateľom nič viac než stručné, pôsobivé xcerpty z dát. Ako poznamenal Bryman na adresu typickej štúdie založenej na porovnaní:

poznámky z terénu alebo rozšírené prepisy sú zriedkavé k dispozícii; veľmi by to pomohlo v tom zmysle, že by to umožnilo čitateľom sformulovať si vlastné domnienky o názoroch skúmaných ľudí (1988, s. 77).

Navyše, aj vtedy, keď sa aktivity ľudí nahrávajú na pásku a prepisujú sa, môže sa reliabilita interpretácie prepisov vážne oslabiť, pretože nie je možné zachytiť naoko tri-riálne, ale často rozhodujúce prestávky a súčasné prejavy viacerých účastníkov. Nálavny výskum lekárskej konzultácii mal napríklad za cieľ zistiť, či onkologickí pacienti pochopili, že ich ochorenie je smrteľné. Keď výskumníci prvýkrát počúvali nahrávky príslušných rozhovorov z nemocníc, mali niekedy pocit, že nemajú dôkaz, či pacienti pochopili často opatrné výroky lekárov o ich prognóze. Keď sa však pásky prepísali, ukázalo sa, že pacienti vyjadrovali prijímanie týchto informácií veľmi ľahko (výrokmi ako „áno“ alebo ešte častejšie „mm“). Napokon, lekári by zaregistrovali mlčanie pacientov a preformulovali by vyjadrenia o prognóze (pozri Clavariño et al., 1995).

Niektorí kvalitatívni výskumníci tvrdia, že záujem o reliabilitu pozorovaní vzniká iba v rámci tradície kvantitatívneho výskumu. Keďže to, čo oni označujú za „pozitivistický“ prístup, nerozlišuje medzi prírodným a sociálnym svetom, sú reliabilné miery sociálneho života podľa nich potrebné iba pre takýchto „pozitivistov“. Naopak, ak raz prístupujeme k spoločenskej realite ako k neustálej zmene, potom nemá zmysel znepokojovať sa, či naše výskumné nástroje merajú presne (napr. Marshall a Rossman, 1989).

Takýto prístup by vylúčil akýkoľvek systematický výskum, pretože tvrdí, že v sociálnom svete nemôžeme predpokladať žiadne stabilné charakteristiky. Ak však pripustíme, že takéto vlastnosti môžu existovať, prečo by nemohli iné štúdie zopakovať tieto charakteristiky? Ako tvrdia Kirk a Miller:

Kvalitatívni výskumníci si už nemôžu dovoliť odsúvať otázku reliability. Zatiaľ čo sila terénneho výskumu bude vždy spočívať v jeho spôsobilosti zabezpečiť validitu tvrdení, jeho výsledky sa (odôvodnene) nebudú brať na vedomie, ak sa nebude venovať pozornosť reliability. Ak chceme odhadnúť reliability, je povinnosťou vedeckého výskumníka, aby zdokumentoval svoj postup (1986, s. 72).

Druhá kritika kvalitatívneho výskumu sa týka spoľahlivosti vysvetlení, ktoré ponúka. Tento problém sa niekedy spomína ako problém „anekdotizmu“, ktorý sa objavil ako dôsledok toho, že výskumné správy sa v niektorých prípadoch odvolávajú na niekoľko pôsobivých „príkladov“ nejakého očividného fenoménu, a pritom sa ani nepokúšajú analyzovať menej jasné (alebo dokonca protirečiacie) dáta (Silverman, 1989).

Bryman sformuloval tento problém veľmi jasne:

V rámci kvalitatívneho výskumu existuje tendencia k anekdotickému prístupu pri práci s dátami vo vzťahu k záverom alebo vysvetleniam. Krátke konverzácie, útržky z neštrukturovaných rozhovorov ... sa využívajú ako dôkaz určitých tvrdení. Dôvody pre nespokojnosť vyplývajú z toho, že sa iba zriedka nastojuje otázka reprezentatívnosti alebo zovšeobecniteľnosti týchto úryvkov (1988, s. 77).

Táto výčitka „anekdotizmu“ spochybňuje *validitu* mnohých kvalitatívnych výskumov. „Validita“ je iný výraz pre pravdu (pozri kapitolu 13). Validita vysvetlenia sa niekedy spochybňuje na základe toho, že výskumník sa zjavne nezaoberal protirečiacimi prípadmi. Nadmerné vnorenie sa do „prostredia“, také typické pre kvalitatívny výskum, vedie niekedy k určitej afektovanosti v súvislosti s validitou výskumníkovej vlastnej interpretácie „ich“ spoločenstva alebo organizácie. Alebo inokedy, požiadavka vydavateľov časopisov, aby sa písali čoraz kratšie články, má za dôsledok jednoducho to, že výskumníci sa neochotne nechajú naviesť, aby používali „pôsobivé“ príklady – niečo, čo sa môže rovnako stať v prírodných vedách, kde sa napríklad laboranti naučili vyberať „dokonalé“ priesvitky, keď majú ich profesori dôležitú prednášku (pozri Lynch, 1984).

Napriek týmto bežným problémom viedli pochybnosti o reliabilite a validite kvalitatívneho výskumu mnohých kvantitatívnych výskumníkov k bagatelizovaniu jeho hodnoty. Ako sme však ukázali, toto akési „zatravovanie nedostatočnou chválou“ je viac než vyvážené kritikou kvantitatívneho výskumu zo strany kvalitatívnych výskumníkov.

ZÁVER

Skutočnosť, že niektoré dobré kvalitatívne výskumy pracujú s jednoduchými kvantitatívnymi nástrojmi na meranie, ukazuje, že o celej dichotómii „kvalitatívne/kvantitatívne“ môžeme pochybovať. Ako som uviedol v úvode, v rámci tejto knihy budem považovať väčšinu takýchto dichotómií alebo polarít v spoločenských vedách za veľmi nebezpečné. V lepšom prípade predstavujú pedagogické barličky, ktoré začínajúcim študentom pomáhajú zvládnuť zložitú oblasť; pomáhajú im osvojiť si žargón. V horšom prípade predstavujú dôvod, aby sme nemuseli rozmýšľať, čo zoskupuje sociológov do „ozbrojených táborov“, neochotných učiť sa od seba navzájom.

Objektívnosť by napokon mala byť spoločným cieľom všetkých spoločenských vied (pozri Kirk a Miller, 1986, s. 10–11). Ako tvrdí Hammersley:

proces výskumu vo vede je rovnaký, nech sa použije akákoľvek metóda, a stiahnutie sa do paradigiem účinne otupuje diskusiu a brzdí pokrok (1992, s. 182).

To znamená, že ak chceme vybudovať princípy, ktoré by odlišili kvalitatívny výskum, musíme pochopiť problémy podobné tým, s ktorými sa stretáva akýkoľvek systematický pokus o popis a vysvetlenie, či už kvantitatívny, alebo kvalitatívny (pozri tabuľku 1.6).

Tabuľka 1.6 Kritériá hodnotenia výskumu

- 1 Sú výskumné metódy primerané podstate otázky, ktorú si kladieme?
- 2 Vieme jasne identifikovať prepojenie s existujúcimi poznatkami alebo teóriami?
- 3 Sú jasne popísané kritériá, používané pri výbere skúmaných prípadov, zbere dát a analýze?
- 4 Zodpovedá citlivosť metódy potrebám výskumnej otázky?
- 5 Prebiehal zber dát a písanie záznamov systematicky?
- 6 Odvoláva sa výskum na akceptované analytické postupy?
- 7 Do akej miery je analýza systematická?
- 8 Tvorí súčasť výskumu primeraná diskusia o spôsobe, akým sa témy, koncepty a kategórie vyvodili z dát?
- 9 Tvorí súčasť výskumu primeraná diskusia o dôkazoch pre a proti výskumníkovým tvrdeniam?
- 10 Sú dáta jasne odlišené od ich interpretácie?

Zdroj: Upravené podľa kritérií odsúhlasených a prijatých Skupinou sociológie zdravotníctva Britskej sociologickej spoločnosti, september 1996.

Napriek tomu, že tabuľku 1.6 som pripravil ako súbor kritérií na hodnotenie *kvalitatívnych* výskumných prác, verím, že kritériá, ktoré som vybral, sa rovnako **hodia** na kvantitatívne štúdie. V princípe to naznačuje, že neexistuje dôvod, aby sme uprednostňovali ktorúkoľvek formu dát.

Končím preto s výrokom, ktorý poukazuje na absurdnosť preexponovania rozdielov medzi kvalitatívnym/kvantitatívnym:

Nestojíme teda pred neúprosnu voľbou medzi slovami a číslami alebo dokonca medzi presnými a nepresnými dátami, ale skôr pred intervalom, ktorý siaha od presných k menej presným dátam. Navyše, naše rozhodnutie, aká úroveň presnosti je vhodná vo vzťahu k akémukoľvek konkrétnemu tvrdeniu, by malo závisieť od podstaty toho, čo sa pokúšame popísať, od predpokladanej presnosti našich opisov, od našich zámerov a od prostriedkov, ktoré máme k dispozícii; nie od ideologických záväzkov voči niektorej metodologickej paradigme (Hammersley, 1992, s. 163).

ZHRNUTIE

V tejto kapitole som poukázal na štyri základné fakty. Po prvé, „kvalitatívny“ výskum tvorí množstvo dosť odlišných prístupov. Po druhé, napriek tomu, že niektoré kvalitatívne výskumy sa môžu oprávnene kritizovať alebo považovať za nedostatočné, to isté môžeme povedať o niektorých „kvantitatívnych“ výskumoch. Po tretie, za takýchto okolností je zmysluplné voliť výskumné metódy pragmaticky, podľa výskumného problému. Napokon, realizácia „kvalitatívneho“ výskumu by nemala slúžiť ako ochrana pred prísnyimi, kritickými štandardmi, ktoré by sa mali uplatňovať pri každom projekte, usilujúcom sa o odlišenie „skutočnosti“ od „fantázie“.

Ďalšie čítanie

Najúžitečnejšie úvodné texty sú: Alan Bryman: *Quantity and Quality in Social Research* (Unwin Hyman, 1988), Nigel Gilbert (ed.): *Researching Social Life* (Sage, 1993) a Clive Seale (ed.): *Researching Society and Culture* (Sage, 1998). Kvalitatívnu analýzu pre pokročilejších ponúka Silverman v *Interpreting Qualitative Data: Methods for Analysing Talk, Text and Interaction* (Sage, 1993), Miles a Huberman v *Qualitative Data Analysis* (Sage, 1984); Hammersley a Atkinson v *Ethnography: Principles in Practice* (Tavistock, 1983) a Denzin a Lincolnová (eds.) v *Handbook of Qualitative Research* (Sage, 1994). Rozumné vyjadrenia o kvantitatívnom konštruktívne nájdete v Marsh (1982) o kvantitatívnom výskume a Hindess (1973) (obidva sú o štatistických údajoch). Nalieham na čitateľov, aby sa okrem týchto všeobecných textov oboznámili s príkladmi kvalitatívneho a kvantitatívneho výskumu. Dobrými príkladmi jednotlivých typov výskumu sú Strong (1979) a Lipset et al. (1962).

Cvičenie 1.1

Pozrite si ešte raz akúkoľvek výskumnú štúdiu, ktorú dobre poznáte. Potom odpovedzte na tieto otázky:

- 1 Nakolko zodpovedajú použité výskumné metódy (kvalitatívne, kvantitatívne alebo kombinácia oboidvoch) charakteru položených výskumných otázok?
- 2 Nakolko vyhovuje použitie týchto metód kritike kvalitatívneho a kvantitatívneho výskumu, ktorej sa venuje táto kapitola?
- 3 Nakolko spĺňa táto štúdia kritériá hodnotenia výskumu, uvedené v tabuľke 1.6?
- 4 Ako by bolo, podľa vás, možné metodologicky a konceptuálne zlepšiť túto štúdiu?

2 Skúsenosti z výskumu I

Zapnite si televízor a prepínajte kanály. Nepochybne natrafíte na reláciu, v ktorej ľudia hovoria o svojich vzostupoch a pádoch. Alebo možno zachytíte športový kanál, na ktorom častejšie uvidíte namiesto hry rozhovory s hráčmi o ich nádejach a pocitoch.

Žijeme vo svete, v ktorom masmédiá prehnane uspokojujú naše túžby po „zážitkoch“ iných ľudí. Táto honba za „cudzím súkromím“ je na dennom poriadku a mali by sme sa jej brániť (pozri Atkinson a Silverman, 1997).

Nie je to však vždy možné. Akúkoľvek knihu, ktorá má poskytnúť informácie a rady o tom, ako robiť výskum, by bez vyrozprávania niekoľkých osobných „príbehov“ ohrozilo, že ju budú považovať za prázdnu a neúčinnú. Ak by sme však z týchto príbehov vyvodili náležité závery tak, že by sme prešli od osobného k praktickému, dosiahli by sme čosi hodnotnejšie, než iba akúsi pohodlnú zážitkovú príkrývku.

Túto kapitolu venujem v tomto zmysle príbehom troch mojich študentiek. Tieto študentky okrem skutočnosti, že som viedol ich doktorandské projekty zo sociológie, majú veľa spoločného. Georgia Lepperová, Seta Wallerová a Vicki Taylorová začali svoje výskumy o mnoho rokov neskôr po dosiahnutí magisterského titulu (ani jedna zo sociológie) a vykonávali popri výskume náročné zamestnania. Georgia bola analytickou psychologičkou na voľnej nohe, Seta pracovala v sociologickom výskume a Vicki robila administrátorku pri zdravotníckych kampaniach.

Všetky tri sa spoločne pustili do toho, čo by sa mohlo označiť ako veľmi „úzka“ výskumná perspektíva, vychádzajúca z prístupu Harveyho Sacksa k reči v rámci interakcie (pozri Silverman, 1998a). Použili tento prístup na dokumenty (Georgia), na dokumenty a rozhovory (Seta) a na zvukové záznamy (Vicki).

Uvedomujem si, že rôzni čitatelia môžu mať odlišné záujmy aj pozadie. Uistujem vás, že nebudete potrebovať žiadne zvláštne vedomosti, aby ste pochopili to, čo bude nasledovať. Prístup, ktorý študentky uplatnili, je zatiaľ menej dôležitý než zameranie ich projektov. Navyše tvrdím, že to je lekcja, z ktorej môže čerpať každý, kto sa chystá napísať výskumnú prácu na akejkoľvek úrovni.

Rozdielna dĺžka ich výskumov bola možno závažnejšia než ich spoločná teoretická perspektíva: Georgia získala PhD. za tri roky, Seta za desať; v čase, keď píšem túto knihu, začína Vicki šiesty a dúfam, že posledný rok. Ako uvidíte, táto otázka silne súvisela s praktickými, nepredvídanými udalosťami, viac alebo menej bez vzťahu k technickým problémom výskumného plánu. Ich príbehy o nádeji, prekážkach, vytrvalosti a krvi, pote a slzách by mal poznať každý výskumník.

V nasledujúcej časti vyrozprávajú tieto tri študentky svoje príbehy väčšinou vlastnými slovami, vytiahnutými z ich výskumných denníkov. Ja som pridal iba niekoľko titulov a poznámok (sú označené hranatými zátvorkami). Po každom príbehu naznačujem niekoľko všeobecnejších záverov. Kapitolu uzatvára zhrnutie ťmou návodou v dvanástich bodoch o tom, ako dotiahnuť do konca úspešný výskumný projekt.

GEORGIN VÝSKUMNÝ DENNÍK

1 PRACOVNÉ PROSTREDIE

Ako väčšina ľudských aktivít, aj tento výskum sa začal uprostred zážitkov a udalostí, ktoré dávali viac zmyslu v retrospektíve než v čase, keď sa odohrali. Ako praktikujuca analytická psychologička som robila supervízora poradcom v inštitucionálnom prostredí. Sledujem, ako praktiky poradcov ovplyvňujú prostredie, v ktorom pracujú.

2 POKUS O SKÚMANIE PROBLÉMU

Začala som sa zaujímať (a *ad hoc* aj skúmať), ako fungujú inštitúcie z hľadiska „skupinových vzťahov“ (psychoanalyticky orientovaný výskum inštitúcií, ktorý sa rozvinul na tavistockom inštitúte ľudských vzťahov v Londýne v šesťdesiatych rokoch).

Štúdijný materiál ma zaujal, ale nebola som spokojná s niektorými predpokladmi. Išlo najmä o to, že teória „skupinových vzťahov“, vychádzajúca z psychoanalytického modelu, vyslovovala predpoklady o „hraniciach“, ktoré sa mi zdali byť hrubé, a ľahko by sa dali použiť na dosť autotárne postupy, na základe ktorých som sa cítila nesvoja.

3 HĽADANIE NOVEJ PERSPEKTÍVY

Rozhodla som sa ešte raz vrátiť k oficiálnemu výskumu a začala som pátrať po disciplíne prímenej mojim záujmom, hoci som nemala jasnú predstavu, s čím by som sa mohla stretnúť, alebo k konca, čo hľadám. Takto [na základe stretnutia s DS, keď som sa snažila zistiť možnosti uchádzať sa o PhD. na univerzite Goldsmiths] som sa stretla s konverzačnou analýzou.

4 NAŠLA SOM INTELEKTUÁLNY DOMOV: ŠTASTNÁ NÁHODA

Hneď ako som sa oboznámila s konverzačnou analýzou, aj keď iba stručne, uvedomila som si, [výskum založený na nej] by bol vhodným doplnkom k mojim terajším záujmom a už osvojeným analytickým zručnostiam. Neskôr, keď som ju začala študovať, som zistila, že vychádza z intelektuálnej tradície, na základe ktorej sa formovalo moje vlastné pregraduálne štúdium koncom päťdesiatych a začiatkom šesťdesiatych rokov. To vychádzalo z literatúry, z lingvistiky (Whorf a Benjami) a z (vtedy novej) Wittgensteinovej analytickej filozofie. Našla som svoj intelektuálny „domov“.

5 UDOMÁČŇOVANIE SA V NOVOM „DOMOVE“

Postupne, ako som sa pri prvom prieskumnom čítaní čoraz viac dozvedala o konverzačnej analýze, zmocňovala sa ma striedavo nervozita a vzrušenie. Vzrušovalo ma, keď som si uvedomovala potenciál jej využitia; znepokojovali ma jej obmedzenia a precíznosť – jej zdanlivo mechanický analytický štýl, ktorý obhajovali jej zakladatelia. Začala som si [však] vážiť túto metodologickú disciplínu a verím, že môj výskum z nej profitoval. Mám aj niekoľko podstatných námietok, [ktorej] dúfam rozpracujem.

6 VÝBER DÁT A VÝSKUMNÝ PROBLÉM

[Diskutovala som so svojim školiteľom, ktoré dáta by som mohla použiť v rámci svojho výskumu, a na jeho návrh] som sa pokúsila o prvú analýzu niekoľkých dokumentov, [pochádzajúcich] z práce, ktorú som robila už skôr s poradcami na univerzite postgraduálneho vzdelávania v meste. Bol to však len súbor bežných správ a poznámok, ktoré si zaznamenali v priebehu našej ročnej spolupráce.

7 POČIATOČNÉ SKLAMANIA Z DÁT

Najskôr som sa zbrozila z toho, čo som zistila. Musela som sa však zmieriť so svojimi obavami: veľakrát som si pozrela text a cítila som: „nič tam nie je, som na zlej stope“. [Dokumenty zo ráznamov] boli nesúvislé a vedela som, že mnoho iných, menej formálnych dokumentov, väčšinou len na čarbaných poznámok, nestojí ani za to, aby ich zaradili do obalov.

8 PREMENA „NEÚPLNOSTI“ DÁT NA „ZISTENIA“

Vychádzajúc zo svojich psychoanalytických skúseností, považovala som aj túto absenciu za informáciu a vyvodila som záver: Aj o týchto poznámkach môžem predpokladať, že plnia určitú „funkciu“. Mohol by to byť príklad na spôsob, akým „materiály v organizáciách „zmrazujú“ predmety a udalosti, aby sa vytvorili súbory, a ako sa vytvára metajazyk, ktorým sa „o tom hovorí“, (ale nekontroluje sa systematicky) „čo sa stalo““ (Cicourel, 1968, s. 108).

9 UPRESNENIE VÝSKUMNÉHO PROBLÉMU A PRÍSTUP

To, čo som našla, boli správy o prípadoch. Vypočula som si podrobnosti [o týchto prípadoch] v rámci pokračujúcich príbehov na supervíznych sedeniach. Začalo ma zaujímať, ako sa tieto príbehy reprezentované v správach [využila som to, čo Harvey Sacks, 1992, nazval analýzou „nástrojov na kategorizáciu príslušnosti“].

Dospela som k takejto formulácii výskumných cieľov: „Chcem preskúmať, ako by sa mohli využívať nástroje na kategorizáciu príslušnosti za účelom vytvárania a udržiavania „hraníc“ v prostredí viacerých osôb. Do akej miery sú relatívne trvalé? Je možné vyvodit' z usporiadania nástrojov na kategorizáciu príslušnosti... tendenciu vytvárať usporiadané, relatívne trvalé „príbehy“ o vnímaných udalostiach v čase?

Na základe tohto návrhu som postavila svoju úlohu do kontextu súčasného výskumu situovaných praktík, ktorý by sa dal nazvať „etnometodologickou etnografiou“ alebo „konštitutívnou etnografiou“ (Silverman, 1985).

Niekoľko záverov z Georgiinho príbehu

Čomu by sa mohol aspirujúci výskumník podučiť z Georgiinho príbehu? Po prvé, naznačuje, čo môžete získať, ak začnete svoj výskum okolo témy, ktorá vám už je známa alebo ktorou sa už zaoberáte. Spomeňte si na Georgiine úvahy o jej práci, ktoré boli zárodkom témy jej dizertačnej práce (bod 1).

Všimnite si tiež, že začala s metodológiou, ktorá jej bola známa a s ktorou potom prestala byť spokojná (2). Takáto nespokojnosť samozrejme nie je nevyhnutná, ale je pravdepodobnejšie, že nastane, ak váš školiteľ pochádza z iného intelektuálneho prostredia, ako je vaše. Je preto veľmi dôležité, aby ste si našli školiteľa, ktorého prístup vám vyhovuje. Avšak iba netvoriví bifloši sa prispôsobujú rozmarom svojho školiteľa. Všimnite si, že Georgia náhodou objavila teóriu/metódu, ktorá ju uspokojila viac a ktorá jej osobne dávala zmysel (3, 4), ale ani potom ju neprijala úplne nekriticky (5).

Georgia múdro aplikovala nový prístup na dáta, ktoré už mala zozbierané (6). Na začiatku, ako väčšina z nás, čo robíme kvalitatívny výskum, ju frustrovala zďarvá „samozrejmá“ dáta (7). Rozumne sa rozhodla, že práve z tej „samozrejmosti“ urobí predmet svojho skúmania (8).

Potom bol jej prístup už jasný (9). To ju viedlo k rýchlemu ukončeniu dizertačnej práce. Za rok alebo dva doplnila svoju dizertačnú prácu článkom v časopise, v ktorom ďalej rozpracovala niektoré svoje myšlienky (Lepperová, 1995).

Teraz prejdem na príbeh Sety. Podobne ako Georgia, aj Seta využila vo výskume svoje pracovné skúsenosti. Okrem toho, obidve ženy sa vzbúrili proti časti svojho školského vzdelania: Georgia sa stala kritikou voči základným psychoanalytickým predpokladom toho, čo ona nazvala „tavistocký“ prístup; ako uvidíme, Seta sa postupne dištancovala od kvantitatívnych epidemiologických výskumov, za realizáciu ktorých bola platená.

SETIN VÝSKUMNÝ DENNÍK

I PRACOVNÉ PROSTREDIE

Môj záujem o rozpracovanie výskumnej štúdie v oblasti alkoholizmu vznikol prirodzene, pretože som v tejto oblasti pracovala veľa rokov. Prv ako som prišla na Goldsmiths, som získala prax a výskumné skúsenosti výhradne v oblasti socio-medicínskych výskumov alkoholizmu. Najprv, od konštedesiatych do polovice sedemdesiatych rokov, som pracovala na epidemiologickej štúdii návyku a postojov študentov k pitiu, a potom na výskumnej štúdii ľudí hospitalizovaných na oddelení jeho príjmu. Neskôr som sa zapojila do hodnotiaceho výskumu organizácií poskytujúcich ubytovanie bezdomovcom a do hodnotenia výsledkov v rámci skupín alkoholických pacientov.

Prvý výskum som uskutočnila na Inštitúte psychiatrie, na Oddelení výskumu závislosti. Krátko predtým som ukončila postgraduálne štúdiu zo sociálnej politiky a riadenia na londýnskej škole ekonomie a politických vied. Zúčastnila som sa na sčítaní ľudí vo veľkom prijímacom stredisku, poskytujúcom nocľah množstvu bezdomovcov, ktoré trvalo jednu noc. Bola som členkou výskumného tímu, ktorý realizoval sčítanie. Cieľom výskumu bolo stanoviť pomer ľudí s kriminálnym alebo psychiatrickým správaním v minulosti a ľudí závislých na drogách a alkohole. Zistenia boli publikované v *British Journal of Psychiatry* (Edwards et al., 1968).

Ako zamestnankyňa Oddelenia výskumu som prezentovala štandardné správy na seminároch týkajúcich sa mojej výskumnej činnosti alebo iných publikovaných prác. Vďaka tomu som nadobudla zručnosť prezentovať výskumný materiál.

Druhý a hlavný výskum, na ktorom som participovala na tomto oddelení, bola epidemiologická štúdia správania a postojov k pitiu medzi študentmi prvého ročníka na dvoch fakultách jednej anglickej univerzity. Psychológ a ja sme boli zodpovední za výskumný plán, zber dát a napísanie verečnej správy z výskumu. Viac ako 1000 študentov vyplnilo dlhý dotazník a väčšina z nich to zapakovala v treťom ročníku, aby sme mohli preskúmať zmeny ich postojov a správania, týkajúcich sa pitia a iných druhov správania, ako je fajčenie, rýchla jazda, kriminalita. Výsledky boli publikované v americkom *Quarterly Journal of Studies on Alcohol* (Orford et al., 1974).

Neskôr som krátko pracovala na hodnotiacej štúdii práce Komunity v St. Mungo, kde som robila rozhovory s bezdomovcami, ktorým krátkodobu poskytili ubytovanie v domoch. Kontakt s týmito

osobami zabezpečovali pracovníci Komunity, ktorí každý večer organizovali v centre Londýna po liečkové akcie. Štúdia predpokladala ohodnotenie roly Komunity z hľadiska rehabilitácie bezdomovcov.

Neskôr som sa dostala na Oddelenie liečby alkoholizmu na psychiatrii. Oddelenie bolo umiestnené v areáli nemocnice v juhovýchodnom Anglicku. Pracovala som tam jedenásť rokov ako sociologická výskumníčka. Oddelenie vzniklo v roku 1962 na základe Bieleho vládneho návrhu britského Ministerstva zdravotníctva a sociálnych vecí. Tento Biely vládny návrh odporúčal zvýšiť počet oddelení na liečbu alkoholizmu tak, aby sa zabezpečilo aspoň jedno oddelenie na každý regionálny zdravotnícky úrad.

Po tridsiatich rokoch existencie však muselo oddelenie ukončiť svoju činnosť v roku 1992, v súlade s Národným nariadením o zdravotníctve a komunitnej starostlivosti z roku 1990 a pripojenými Bielymi vládnyimi návrhmi. Legislatíva kládla dôraz na „komunitnú starostlivosť“ o mentálne chorých a naplánovala uzatvorenie psychiatrickej nemocnice. Oficiálne udaný dôvod pre zatvorenie Oddelenia liečby alkoholizmu bola finančná neudržateľnosť. Výskum hodnotiaci liečbu pokračoval s malým výskumným tímom, ktorý tvoril súčasť Oddelenia na výskum alkoholizmu pri Oddelení liečby alkoholizmu, ešte ďalšie dva roky, do roku 1994.

2 SKÚSENOSTI S VÝSKUMOM

Na oddelení som participovala na ďalších kvantitatívnych výskumných štúdiách, ktorých cieľom bolo zhodnotiť výsledky liečby alkoholických pacientov. Dve štúdie sa zaoberali účinnosťou Tripridu, neseďatívneho lieku potláčajúceho úzkosť, ktorý sa využíva pri prevencii recidívy a pri dlhodobej starostlivosti o alkoholikov.

Dva ďalšie výskumy, v ktorých som bola vedúcou výskumníčkou, spočívali v hodnotení liečebného programu, štvortýždňového intenzívneho kurzu pre hospitalizovaných alkoholických pacientov, a krátkej detoxikačnej liečby. Tretia hodnotiacia výskumná štúdia na oddelení ďalej sledovala počas ôsmich rokov 112 alkoholických pacientov, ktorí sa zúčastnili na výskume, hodnotiacom liečebný program. Na tomto výskume som začala pracovať po tom, čo som sa začala venovať plénu môjho doktorandského výskumu.

3 POČIATOČNÝ VÝSKUNNÝ PROBLÉM

Keď som sa rozhodla pre doktorandský výskum, chcela som najprv zistiť, čo si pacienti myslia o svojich problémoch s pitím – ako to konceptualizujú. Mal to byť kvantitatívny výskum, avšak dost odlišný od bežného merania výsledkov. Preto som začala pracovať na kvantitatívnej štúdi zameranej na výskum konceptov alkoholizmu alkoholických pacientov. Výskumná vzorka sa mala regrutovať zo skupín alkoholikov prijatých na štvortýždňový hospitalizačný liečebný program na oddelení, kde som bola zamestnaná.

Vyvinula som nejaké hodnotiace škály o konceptoch alkoholizmu a po rozhovoroch s pacientmi som vykonala pilotnú štúdiu na malej vzorke. Pacientov sme požiadali, aby vyplnili päťbodové hodnotiace škály pozostávajúce z výrokov a tak vyznačili, či súhlasia alebo nesúhlasia s každým výrokom: odpovede siahali od „úplne súhlasím“ po „vôbec nesúhlasím“.

4 PRVOTNÉ POCHÝBNOSTI

Celý proces trval asi osem mesiacov. Keď som sa však snažila interpretovať dáta, nebola som spokojná s výsledkami pilotnej štúdie. Vôbec som si nebola istá postojmi a presvedčeniami vyjadrenými na škálach; začala som si klásť otázku, ako si môže niekto myslieť, že všetci pacienti, ktorí napríklad na hodnotiacej škále tvrdili, že „úplne súhlasia“, mysleli to isté. Uvažovala som o rozbehnutí iného výskumu, v ktorom by som použila pološtruktúrované dotazníky, aby som zistila, aké sociál-

ne významy má alkoholizmus medzi hospitalizovanými alkoholikmi. Namiesto ďalšieho rozpracovania tejto myšlienky som sa v tejto fáze s podporou školiteľa rozhodla, že nevyužijem tradičné spôsoby uvažovania o reliabilite a validite dát.

5 ROZPRACOVANIE NOVEJ PERSPEKTÍVY

Začala som uvažovať o novom výskume s kvalitatívnou metodológiou, s ktorou som sa zoznámila počas [externého] magisterského štúdia sociológie [na Goldsmiths] v rokoch 1985/86. Počas tohto štúdia som si uvedomila dôležitosť dát získaných z rozhovorov – že s prirodzene sa vyskytujúci dátami alebo dátami z neštruktúrovaných rozhovorov sa môže zaobchádzať ako s analyzovateľnými textmi, o ktorých sa nemusí uvažovať, či sú pravdivé alebo nepravdivé.

Keďže som sa v práci veľa rokov zaujímala hlavne o alkoholizmus, rozhodla som sa pozrieť na to, ako pacienti interpretujú svoje skúsenosti, radšej formou otvorených rozhovorov než tradičných štruktúrovanými metódami. Pacientov som preto požiadala, aby mi rozprávali o svojom pití, a dovolila som im rozprávať s neindikčným prístupom. Na začiatku som niekoľko rozhovorov nahrála na pásku, a keď som si pozrela prepisy, pochopila som, že to je to, čo by som mala robiť. Kvalitatívne dáta, ktoré som získala takýmto prístupom, boli také bohaté a užitočné, že som sa rozhodla pokračovať týmto spôsobom a urobila som dovedna 40 rozhovorov.

6 TEORETICKÉ ÚVAHY O DÁTACH

Môj prístup k analýze dát spočíval spočiatku v sledovaní „sociálnych významov“, pričom som sa, inšpirovaná prácou Mary Douglasovej (1975), zaujímala hlavne o to, „prečo“ určité príčiny slúžili ako vysvetlenie alkoholizmu. Potom som skúsila „analyzovať rámec“ v nadväznosti na Goffmanov (1974) metodológiu. Po uplatnení analýzy rámca na dáta z niekoľkých rozhovorov s pacientmi som stále nebola spokojná s výsledkami, pretože som netušila, či personál používal podobné rámce. Po známky pacientov z nemocnice mi o tom neposkytli postačujúce údaje. Uvedomila som si, že ma zaujíma, ako pacienti formulovali a prezentovali svoje problémy s pitím, a potom som chcela preskúmať, „prečo“ to prezentovali takýmito konkrétnymi spôsobmi. Oboznámila som sa s etnometodológiou a analýzou konverzácie. Po prečítaní diel Schegloffa (1991) a Sacksa (1992) som sa začala zaujímať o štruktúru „konverzácie“ a o spôsoby, akými príslušníci [spoločenských skupín] používajú kategórie na popísanie samých seba.

7 ROZPRACOVANIE JASNÉHO VÝSKUNNÉHO PROBLÉMU

Keď som si osvojila kvalitatívny prístup, bola som schopná všimnúť si naratívnu štruktúru interpretácií pacientov a identifikovať, akým spôsobom boli texty vytvorené a štruktúrované. Zdalo sa, že štruktúra vysvetlení postupovala podľa spoločnej, chronologickej usporiadanej schémy. Po preskúmaní rozprávání som si uvedomila, že pacienti sa usilovali prezentovať ako morálne dostatočne jednotlivci, čo Baruch (1981) zistil aj v rámci vzorky rodičov detí s vrodenými chorobami. Takisto som zistila, že pacienti preukázali značný vhlad do svojich problémov a prejavili sa ako dobre informované osoby.

8 NOVÉ ZDROJE DÁT

Po konzultácii so školiteľom som začala skúmať iný zdroj dát. Mnohých pacientov poslali na oddelenie ich praktickí lekári, iných súdri úradníci, sociálni pracovníci alebo odborní lekári v nemocniciach. V niektorých prípadoch ich prijali na vlastnú žiadosť, najmä ak išlo o bývalých pacientov oddelenia. Pri prepúšťaní pacienta vystavil primár oddelenia „prepúšťací list“ pacientovmu praktickému lekárovi. Požiadal ho, aby naďalej sledoval pacienta po prepustení z nemocnice a pomohol mu alebo jej zachovať abstinenciu. Sociálni pracovníci z oddelenia boli poverení kontaktovať od

delenia sociálnej starostlivosti, právnych poradcov alebo riaditeľov tzv. „suchých domov“, aby sa pokúsili pomôcť pacientom s problémami.

Tieto rôzne odporúčacie listy predstavujú ďalší zdroj dát a umožňujú porovnať diskurz o alkohole a o problémoch týkajúcich sa alkoholu, ktorý vedú pacienti, s diskurzom profesionálov. Rozhodla som sa, že budem porovnávať vysvetlenia pacientov s prirodzene vznikajúcimi textmi profesionálov.

9 DÔSLEDKY POUŽITÉHO PRÍSTUPU

Bola to pre mňa veľmi zaujímavá analytická skúsenosť. Našla som v týchto textoch podobnosti aj odlišnosti. Zdrojom profesionálnych textov boli nemocničné záznamy, obsahujúce „prepúšťacie listy“ odborných lekárov, určené praktickým lekárom, listy sociálnych pracovníkov rôznym agentúram a odporúčacie listy praktických lekárov a odborných lekárov v nemocniciach.

Tieto narácie takisto poukazujú na prejavy moderného medicínskeho prístupu k chorobám, ktorý sa zameriava na „celú osobnosť“ a na ktorý sa liečebný program sústreďuje. Všetci pacienti, ktorí participovali na tomto výskume, boli v čase rozhovoru krátko pred ukončením programu.

Môj aktuálny prístup preto nie je iba analytickým posunom, ale iným spôsobom, ako nazerať na dáta z rozhovorov s cieľom pochopiť, čím nám pomôžu pochopiť, ako alkoholickí pacienti opisujú a prezentujú svoje problémy.

Niekoľko záverov zo Setinho príbehu

Podobne ako Georgia, aj Seta si zvolila tému, ktorú mala poruke (bod 1). Svoj výskum zo začiatku prakticky orientovala na kvantitatívnu tradíciu, s ktorou mala skúsenosti (2, 3). Výhrady k pilotnej štúdií, založenej na tejto tradícii, však spôsobili, že sa u nej prejavilo nezávislé kritické myslenie (4).

Počas magisterského štúdia sa oboznamovala s kvalitatívnymi teóriami a metódami, a rozumne sa rozhodla použiť ich na súbor dát, ktoré už mala k dispozícii v zamestnaní (5). Pochopila, že existuje veľa rôznych kvalitatívnych prístupov k dátam, a skúsila aplikovať na dáta množstvo teórií a konceptov (6) skôr, než sa rozhodla pre jeden jasný prístup k analýze dát (7).

Nakoniec Seta rozšírila svoje zistenia aplikovaním nového prístupu na iný, ale dostupný súbor dát (8), ako aj úvahami o dôsledkoch použitého prístupu pre teóriu a metodológiu (9).

Tak Seta, ako aj Georgia postupovali podľa výskumnej trajektórie bežnej v kvalitatívnom výskume: namiesto definovania hypotéz a premenných na začiatku bol ich prístup vo veľkej miere induktívny. Ako napísala Georgia:

Teraz bude zrejme, že moja metodológia je interpretatívna a induktívna. „Rozbehnutie výskumu“ nespočívalo vo formulovaní hypotézy, ktorá by mohla byť potvrdená alebo vyvrátená, alebo by mohla potvrdiť alebo vyvrátiť hypotézu niekoho iného. Začalo sa to ... záujmom o problém a záujmom o spôsoby myslenia, s ktorými som sa zoznámila počas štúdia, a na základe prečítanej literatúry.

Induktívny postup a výskumná práca pravdaže nie sú synonymné s kvalitatívnym výskumom. Ako som už poznamenal, tak Georgia ako aj Seta sa pridržali veľmi jasne

definovanej teoretickej perspektívy. Ako tvrdím v šiestej kapitole, bez nejakej takej teórie dokonca aj induktívna práca stráca zmysel. Zvolené teórie poskytli obidvom výskumníckam značnú intelektuálnu obživu. Seta to už skôr rozšírila v dizertačnej práci, ktorú som viedol a v ktorej aplikovala ten istý prístup na iný súbor dát (B ruch, 1982).

Môj tretí príbeh sa týka práce, ktorá sa ešte stále realizuje. Vicki Taylorová dala siahla prvý stupeň vzdelania v biológii a nadviazala na štúdiom zdravotníckej propagácie. Teraz je zástupkyňou riaditeľa vo verejnom zdravotníctve a zaoberá sa stratégiou a taktikou propagácie zdravotníctva v rámci mestských zdravotníckych orgánov.

Podobne ako Seta, aj Vicki navštevovala na Goldsmiths dva roky externý magisterský kurz zameraný na kvalitatívny výskum za účelom zlepšenia svojich výskumných zručností. Navštevovala môj kurz pre absolventov Zdravie a choroba a napísala diplomovú prácu o poradenských rozhovoroch, ktoré vyhľadávali ženskými s fóbiami. V rámci svojho prístupu využívala poznatok z analýzy konverzácie, že ľudia v konverzácii používajú rozličné interakčné znamenia na naznačenie blížiacich sa prijatia alebo odmietnutia predchádzajúcich návrhov, pozvaní alebo ponúl. V rámci analýzy konverzácie sa táto aktivita popisuje ako „usporiadavanie preferencií“ (pozri Heritage, 1984). Súvisí to so spôsobom, akým sa počas interakcie udržiava a prejavuje sociálna solidarita.

Vickina diplomová práca získala veľmi dobré hodnotenia, ktoré jej vytvorili skvelú povest. Časť jej práce bola publikovaná v upravenej podobe v odbornom časopise (Taylorová, 1994). V septembri 1993 sa Vicki zapísala na doktorandské štúdiu pod mojim vedením. Rozhodli sme sa, že bude pracovať s mojimi zvukovými nahrávkami poradenských rozhovorov, ale tentoraz sa pokúsi rozpracovať moje zistenia o poskytovaní a prijímaní poradenstva v súvislosti s „komunikačnými formami“ vytvorenými medzi poradcami a klientmi (Silverman, 1997b, 3. kapitola).

Na rozdiel od mnohých začínajúcich študentov výskumu nemala preto Vicki problém nájsť vhodné dáta alebo vybrať teoretický prístup, z ktorého by profitovala. To však neznamená, že to bola pre ňu prechádzka ružovým sadom.

Uvediem úryvky z Vickinho výskumného denníka, ku ktorým som tak ako v prechádzajúcich prípadoch pridal vlastné titulky.

VICKIN VÝSKUNNÝ DENNÍK

ZUŽOVANIE ROZSAHU (SEPTEMBER 1993)

Uvedomila som si ťažkosť so zužovaním rozsahu, ktoré úryvky použiť, ktoré prepísať. Chcela som preskúmať, akým spôsobom sa v rámci týchto interakcií konštruovalo poskytovanie a prijímanie poradenstva. Zistila som, že sa stále vraciam k usporiadavaniu preferencií – k oblasti, ktorú som pôvodne skúmala vo svojej diplomovej práci.

Okrem toho som diskutovala s istým členom učiteľského zboru na katedre sociológie na Goldsmiths o teoretickom pozadí mojej práce. Obrátila som pozornosť na dielo Alfreda Schutza a narám na význam Schutzevho výkladu „reciprocity perspektív“.

POKUSY O NOVÉ SPÔSOBY KONCEPTUALIZÁCIE (OKTÓBER 1993)

Znovu som si prečítala nedávno dokončenú diplomovú prácu pod vedením DS, v ktorej autor skúmal dáta z iného poradenského centra (pozri Peräkylä, 1995). Zamerala som sa na Peräkyläho kapitolu, v ktorej sa diskutuje o „skúsenosti“ klientov, a ešte raz som analyzovala svoje dáta z hľadiska (a) poskytovania poradenstva, (b) konštruovania skúsenosti.

OBJAVENIE NOVÝCH DÁT (NOVEMBER 1993)

Na základe kontaktu niekde inde sa mi naskytila ponuka nového zdroja dát – poradenský rozhovor s „maniodepresívnym“ klientom. Jeho základ tvorila metóda, ktorú som nenašla ani v Peräkyläho, ani v Silvermanových dátach (raciálne-emocionálna terapia).

Znovu som sa zamerala na extrakt zo Silvermanových dát. Skončila som s tým, že ide o minimalizovanie nezhody a maximalizovanie zhody; nedokázala som sa pohnúť ďalej. Tak zase späť k usporiadavaniu preferencií?

NÁVRAT K VIACERÝM TĚMAM (DECEMBER 1993)

Skúsila som sa pozrieť na ďalšie dáta zo súboru DS. Najprv som si pozrela päť prepisov, aby som zistila, ako sa klienti rozhovorili, ako sa zapojili do konverzácie, avšak zároveň som chcela využiť myšlienky týkajúce sa usporiadavania preferencií, poskytovania poradenstva, prijímania poradenstva, úrovne komunikovania atď. Všetky extrakty som si prezrela nezaujato, nechala som sa však inšpirovať aj literatúrou o analýze konverzácie.

V rámci každého prepisu som identifikovala viaceré oblasti, ktoré ma zaujímali:

- 1 Precitlivosť; usporiadavanie preferencií; poskytovanie poradenstva; poskytnutie informácií.
- 2 Poskytnutie informácií; poskytnutie poradenstva; ako sa klienti zapájajú do konverzácie a poradca sa sŕahuje.
- 3 Precitlivosť; zdvorilosť nadovšetko; nejasné poradenstvo; stabilná úroveň komunikovania; poskytnutie informácií.
- 4 Poskytnutie poradenstva/odpor; organizovanie preferencií; poskytnutie informácií; úroveň rozhovorov.
- 5 Skúsenosť; povšimnuté/nepovšimnuté prijatie; zovšeobecnená forma poradenstva; zapájanie sa zo strany klienta.

STRETNIUTIE SO ŠKOLITEĽOM VEDIE K ĎALŠIEMU ZÚŽENIU ZAMERANIA (DECEMBER 1993)

Spätná väzba od DS. Zhodli sme sa na troch použiteľných oblastiach: poskytnutie poradenstva/pochopenie, usporiadavanie preferencií a zvládanie tém označených ako „citlivé“. Ďalšie dve oblasti, ktoré si treba všimnúť: spôsob, ako sa klienti zapoja do konverzácie, a stabilita poskytovania informácií ako domovská základňa, prepis 2 je výnimočný. Treba porozmýšľať, akým spôsobom sa témy udržiavajú a menia.

V nadväznosti na toto stretnutie so školiteľom som sa ďalej pozrela na prepis 6 a identifikovala som kľúčové body záujmu. Zameriam sa na poskytovanie poradenstva, zhodu/nezhodu a skúsenosť.

SPÄŤ K LITERATÚRE (JANUÁR 1994)

Čítala som Sacksove (1992) *Lectures on Conversation*, druhý diel, s. 32, o bodoch ukončenia a prechodu. Aplikovala som jeho pohľad na spôsob, akým klienti a poradcovia fungujú a preberajú slovo v konverzácii.

Rozhodla som sa, že sa zameriam na prepisy 2, 4 a 5 a podrobnejšie preskúmam, ako sa dostáva k slovu alebo ako si sám berie slovo „ďalší rečník“.

STRETNIUTIE SO ŠKOLITEĽOM: NOVÁ TĚMA? (16. JANUÁRA 1994)

Začala som rozmýšľať o tom, ako sa klient a poradca prejavujú alebo nastavujú ako „experti“. Hovorili sme o ďalších možných dátach, napr. o situáciách, v ktorých klienti žiadajú o radu lekárnik: mohlo by byť zaujímavé zistiť, ako sa to konštruuje, resp. dosahuje.

Diskutovali sme o mojej analýze prepisu 5, v rámci ktorej som sledovala, ako sa pacient zapojí do konverzácie. Identifikovala som kľúčové body: (I.) stabilná úroveň komunikovania; (II.) využitie sekvencií zo strany poradcu, v ktorých prejavuje svoje stanovisko (Maynard, 1991); (III.) neprítomnosť akéhokoľvek inštitucionálneho systému striedania vstupov v konverzácii; (IV.) ako sa získava pozícia „experta“.

NAPÍSANIE DVOCH KRÁTKYCH ANALÝZ (FEBRUÁR 1994)

Najskôr som napísala pracovnú verziu článku, v ktorom som sa zamerala na to, ako poradcovia konštruujú otázky a odpovede a ako ich konštruujú klienti. Zistenie: Vo väčšine interakcií kladú otázky alebo poskytujú informácie poradcovia a pacienti odpovedajú alebo naznačujú odpoveď. Prepis 2 je však iný, pacient kladie niekoľko otázok. Ako to robí?

Potom, inšpirovaná opätovným čítaním diel o profesionalite založených na analýze konverzácie, som znovu analyzovala prepis 5. Článok som nazvala „Vytváranie pozície experta: konštruovanie profesionality...“. Aj keď som do toho investovala veľa energie, cítila som sa, akoby som sa dostala do slepej uličky (možno to teraz prehodnotím?). Telefonická spätná väzba: Je potrebné sa na to pozrieť ešte raz a článok prepracovať. Objavila som veľa oblastí, ktoré môžem skúmať v budúcnosti: formulovanie skúsenosti; pozícia klienta ako experta; vyjadrujú poradcovia nevoľu voči otázkam, ktoré iniciujú klienti?

PREKÁŽKY: NOVÉ ZAMESTNANIE (APRÍL-MÁJ 1994)

Spravila som veľmi málo: začala som pracovať v novom zamestnaní.

NOVÁ TĚMA (JÚN 1994)

Znovu som si prečítala Pomerantzovu (1984) kapitolu o získavaní odpovede a Davidsona (1984) a začala som si všimáť „ponuky“. Prehodnotila som extrakty 3, 4, 1, 2, 5 z pohľadu usporiadavania preferencií.

Poslala som DS náčrt niektorých prvých nápadov o dosahovaní akceptácie a odmietaní ponuky skríningových testov v rámci interakcie. Cítila som, že je to prudký skok vpred. Spätná väzba o dátach – priaznivá – toto je téma, ktorá stojí za pozornosť.

PREZENTOVANIE PRÁCE (JÚL 1994)

Pripravila som sa na spoločný seminár s inými doktorandmi. Analyzovala som extrakt z prepisu 4, využívajúc Davidsonove myšlienky o ponukách. Pozornosť som zamerala na to, ako sa formulujú, prijímajú alebo odmietajú ponuky na iné vyšetrenia (t. j. na pohlavne prenosné choroby).

STAVANIE NA NOVEJ TĚME (22. JÚLA 1994)

Pozrela som si ďalšie prepisy, v ktorých poradcovia ponúkajú iné vyšetrenia na pohlavne prenosné choroby, pričom som sa zamerala na štruktúru a prijímanie ponúk. Spätná väzba od DS: analyzovala som dva budúce extrakty a potom som čítala ďalšiu literatúru.

PRIAZNIVÁ SPÄTNÁ VÄZBA (30. AUGUSTA 1994)

Analýzu extraktu 2 som poslala DS: povedal, že to je zatiaľ najsilnejšia analýza, akú som urobila!! (Niekoľko poznámok na zapracovanie.)

ĎALŠIE ROZPRACOVANIE (OKTÓBER 1994)

Súhlasila som, že napíšem článok o prehovárani klientov na vyšetrenia pohlavne prenosných chorôb a ešte raz si pozriem diela Bergmanna (1992) a Maynarda (1992) o tom, ako lekári usmerňujú klientov k informáciám a/alebo požiadavkám. Hovorili sme aj o možnosti navštíviť kalifornskú univerzitu a pracovať s Johnom Heritageom.

PÍŠEM ČLÁNOK NA PUBLIKOVANIE (NOVEMBER-DECEMBER 1994)

Pracovná verzia článku o „prehovárani klientov na vyšetrenia pohlavne prenosných chorôb“.

SPÁTNÁ VÄZBA (6. JANUÁRA 1995)

Diskusia s DS o článku. Hovorili sme aj o pravdepodobnom náčrte štruktúry dizertačnej práce.

ČLÁNOK NA PUBLIKOVANIE ODOVZDANÝ (FEBRUÁR 1995)

Článok som poslala do časopisu *Text*: „Prehovárani klientov na vyšetrenia pohlavne prenosných chorôb“.

VÝLET DO ZAHRANIČIA (APRÍL-MÁJ 1995)

Trávila som ho na univerzite v LA: intenzívna práca s analýzou konverzácie, zistila som však, že analýza bežnej konverzácie mi nepostačuje. V LA som si uvedomila hlavne to, čo neviem!

POVÝŠENIE NA PHD. (MÁJ 1995)

Príprava na skúšobnú komisiu. Ako základ pre dizertačnú skúšku som použila článok, ktorý som poslala do *Textu* spolu s upraveným náčrtom dizertačnej práce.

VYTVÁRANIE DATABÁZY (23. MÁJA 1995)

Spätná väzba od redakcie na článok zaslaný do *Textu* [článok bol odmietnutý]. Diskutovala som o tom s DS, aj o [úspešnom] výsledku obhajoby.

Činnosť: Počúvala som ďalšie dáta zo zvukových nahrávok z HIV centier, pretože som chcela nájsť ďalšie príklady na ponúkanie, a prepísala som ich. Rozpracovala som pozorovania z týchto prepisov.

STRETNUTIE OHLADOM DÁT (14. JÚNA 1995)

Stretnutie ohľadom dát na Goldsmiths: študenti Christiana Heatha a ja.

PRÁCA S DÁTAMI (JÚN-SEPTEMBER 1995)

Revízia dát a úvahy o tom, kde, kedy a kto „ponúka“ vyšetrenia na pohlavne prenosné choroby. Prpravila som zhrnutie celkovej štruktúry poradenských rozhovorov.

MAPOVANIE PONÚK V ROZHOVOROCH (SEPTEMBER-DECEMBER 1995)

Nejaký čas som strávila podrobným hľadaním, kde v celkovej štruktúre rozhovorov sa ponuky vyskytovali. Mapovala som, čo sa dialo v celých rozhovoroch, sledovala som umiestnenie ponúk vyšetrení na pohlavne prenosné choroby a ponuky navštíviť zdravotníckych poradcov.

ĎALŠIE DÁTA Z INÝCH PORADENSKÝCH CENTIER HIV (FEBRUÁR-MAREC 1996)

Prepísala som nový materiál z poradenských centier pre ľudí s HIV. Takisto som počúvala a zaznamenávala štruktúru nahrávok z iného centra, kde „ponuka“ je súčasťou vyšetrenia ako časť konzultácie s urológom. Môže byť užitočné vrátiť sa k týmto dátam.

PORIADNÝ POKROK (MAREC-MÁJ 1996)

Pokračovala som v prepisovaní extraktov. Napísala som aj kapitoly o prirodzenom vyvoji vyskúšania procesu (doteraz), kapitoly o poradenstve poskytovanom ľuďom s HIV, kapitoly o ponúkajú a poslala som to DS na pripomienkovanie.

KATASTROFA (MÁJ 1996)

Pokazil sa harddisk: prišla som o dve kapitoly a niekoľko súborov s dátami, z ktorých som neubila zálohy!! Stratila som aj pracovnú verziu pripravenej kapitoly o ponukách.

KONFERENCIA (1.-5. JÚLA 1996)

Išla som na 4. medzinárodnú konferenciu o metodológii v spoločenských vedách na univerzite v I sexe. Hovorila som o rámci celého doktorandského projektu a o časovom pláne.

WORKSHOP (19.-21. SEPTEMBRA 1996)

Išla som na víkendový workshop o analýze konverzácie zameraný na dáta, ktorý organizovala Sarah Collinsová. Bola to pre mňa dobrá skúsenosť. Odišla som s presvedčením, že moje dáta a smôjho výskumu sú správne.

ZÚFALSTVO (OKTÓBER 1996)

Strávila som veľa času pokusmi o obnovenie dát a prepisy som dostala na úroveň pred šiestimi mesiacmi - som depimovaná!!

PRESTÁVKA (OKTÓBER 1996-JANUÁR 1997)

Mala som pocit, že som nedosiahla nič, pretože harddisk sa pokazil v máji. Urobila som si prestávku a odišla som do Austrálie navštíviť chorého brata.

NOVÝ ZAČIATOK (JANUÁR-MÁJ 1997)

Prepisovala som nové dáta (prepisy 6, 7, 8), identifikovala som ďalšie prepisy na prepisovanie a značila som v nich extrakty. Začala som sa zaujímať o to, ako klienti lekárov reagovali na ponuku navštíviť zdravotníckeho poradcu. Kľúčové témy: Ponuky skriningových vyšetrení na iné pohlavne prenosné choroby; ponuky navštíviť zdravotníckeho poradcu a ponuky zo strany lekárov a zdravotníckych poradcov.

DOLOVANIE Z DÁT (JÚL-OKTÓBER 1997)

Triedenie dát, formátovanie a označovanie extraktov pre prácu v budúcnosti.

ZMENA ZAMERANIA (16. OKTÓBRA 1997)

Rozhodla som sa, že zmením zameranie. Stretnula som sa so školiteľom: rozpovedala som mu históriu toho, čo som spravila doteraz. Diskutovali sme o tom, prečo som stratila zameranie: záväzky v práci, sebadôvera, čas, univerzita v LA, článok poslaný do *Textu*, moja potreba mať kapitoly už napísané!

Z dát, ktoré som si už pozrela, sa vynorili tieto kľúčové otázky:

- Je formát ponúk iných vyšetrení na pohlavne prenosné choroby situovaný? Nápady k článku o tom, čo nie je v poriadku s myšlienkami o štýloch komunikácie - oveľa zručnejšie, kontextuálne situovať.
- Môže ísť o niečo kultúrne chúlостivejšie, keď konzultant ponúka zoči-voči pacientovi vyšetrenie pohlavne prenosných chorôb?

- Ako vyzerajú ponuky vyšetrení na pohlavne prenosné choroby a návštev u zdravotníckych poradcov? Závisí to od lekárovho individuálneho štýlu?? Je jeden typ ponuky komplikovanejší ako druhý???
- Ako sa líšia ponuky zdravotníckych poradcov od ponúk lekárov? Kde v rámci štruktúry konverzácie dochádza k ponuke?? Porovnať situácie, ako tá istá osoba ponúka návštevu u zdravotníckeho poradcu a vyšetrenie na pohlavne prenosné choroby.

Zamerajte sa na článok o prehováraní klientov na vyšetrenia a zoberte do úvahy komentáre redakcie. Článok pošlite Davidovi najneskôr do 28. novembra.

Niekoľko záverov z Vickinho príbehu

Na rozdiel od Vicki, Seta a Georgia úspešne ukončili doktorandské štúdium. Ako je však zrejmé z ich príbehov, ich cesta k úspechu bola plná rôznych slepých uličiek a vyznačovala sa neustálou potrebou prehodnocovať základné predpoklady. Keď píšem tento text, Vicki ešte stále po piatich rokoch pracuje na svojej dizertačnej práci. No po veľkom rozhodnutí vziať si šesťmesačné neplatené voľno v zamestnaní nadviazala na prelom, ktorý sa jej podaril v júni 1994, a robí znamenité pokroky.

Vickin príbeh o stále prebiehajúcej práci vyzdvihuje jej vzostupy a pády na výskumnom projekte. Naznačil som ich v zhrnutí spolu s reflexiou.

VZOSTUP

Na začiatku Vicki všetko očividne prialo. Jej doktorandské štúdium nadviazalo na úspešnú diplomovú prácu. Mala jasný teoretický prístup a dáta boli bezprostredne prístupné. Navyše mohla použiť užitočný model, pretože Anssi Peräkylä v roku 1993 práve dokončil pod mojím vedením vynikajúcu prácu, v rámci ktorej pracoval s podobnými dátami a podobným prístupom.

REFLEXIA

Inteligentní výskumníci ako Vicki sú však zriedkakedy spokojní s vyšliapanými chodníkmi. Preto na jeseň roku 1993 Vicki skúmala rôzne spôsoby, ako zmeniť zameranie projektu: zvažovala teoretické pozadie svojho výskumného projektu (september 1993), rozmýšľala o zmene témy (september-október 1993) a dokonca si našla nové dáta (november 1993). V zime na prelome roku 1993/94 sa na chvíľu rozhodla, že pôvodný nápad jej vyhovuje najviac. A tak začala systematicky pracovať s databázou a na stretnutiach sme diskutovali o použiteľných témach (december 1993). Ďalšie experimentovanie a dokonca jej dva krátke články v nej vyvolali nepokoj, že uviazla v slepej uličke (február 1994).

PÁD

Na jar roku 1994 sa podarilo Vicki získať lepšie zamestnanie, čo malo na jej výskum refazový efekt. Ako sa dalo predpokladať, na určitý čas s výskumom prestala (apríl-máj 1994).

VZOSTUP

V lete sa Vicki vrátila späť k výskumu. Podaril sa jej náhly pokrok, keď pri novom taní objavila použiteľnú tému. Keď školiť podporil jej znovunájdenný entuziazmu Vicki sa opäť rozbehla pínou parou vpred (jún 1994). Na tomto prelome bolo le pre Vicki obdobím stabilného pokroku: ďalšie analýzy, úspešná prezentácia a priatelia spätná väzba (júl-august 1994). V jeseni s analýzou dát pokročila natoľko, že mohla začať písať článok do časopisu. Článok poslala vo februári 1995.

REFLEXIA

Na môj návrh Vicki nadviazala na Peräkyläovu cestu a strávila dva mesiace štúdio u Johna Heritagea a jeho študentov na katedre sociológie na kalifornskej univerzite v Los Angeles. Ukázalo sa však, že bez cudzieho zavinenia znamenala sťaž pre Vicki dobro aj zlo zároveň a mierne otriasla jej sebadôverou (apríl-máj 1995).

PÁD

Po návrate z LA ju čakali nové správy, že redakcia časopisu odmietla jej článok (máj 1995).

VZOSTUP

Sklamanie však zmiernili veľmi užitočné komentáre recenzentov a Vickin úspech n živo, ktorého výsledkom bol titul PhD. (máj 1995). Na základe tohto sa nasledujúcich desať mesiacov ukázalo byť obdobím stáleho pokroku, keď prepracovala analýzy dát, využívajúc komentáre recenzentov (jún 1995 až apríl 1996).

PÁD

Nasledovala katastrofa a zúfalstvo po poruche Vickinho harddisku v máji 1996 (bez záloh). Mala pocit, že nasledujúce leto neurobila nič okrem účasti na dvoch konferenciách. V snahe prelomiť bludný kruh zúfalstva si Vicki urobila tej zimy dlhé prázdniny (november-december 1996).

REFLEXIA

Ešte nebolo všetko stratené. Začiatkom roku 1997 Vicki opäť vytrvalo pracovala s dátami a znovu si budovala sebadôveru.

ZHRNUTIE

Určite existuje veľa rozličných príbehov a študenti pracujúci na výskumoch by mohli porozprávať o svojich zážitkoch. Nebudem sa tváriť, že to, čo ste čítali, bolo typické alebo reprezentatívne. Napriek tomu obsahujú tieto príbehy niekoľko jasných posolstiev, ktorým sa oplatí načúvať.

Spísal som ich do *návodů v ávanástich bodoch*. Samozrejme, musíte ho ako každý recept aplikovať na svoje vlastné pomery. Napriek tomu verím, že sa tieto bo

dajú uplatniť na *všetkých úrovniach* študentského výskumu od bakalárskych, cez diplomové až po dizertačné práce.

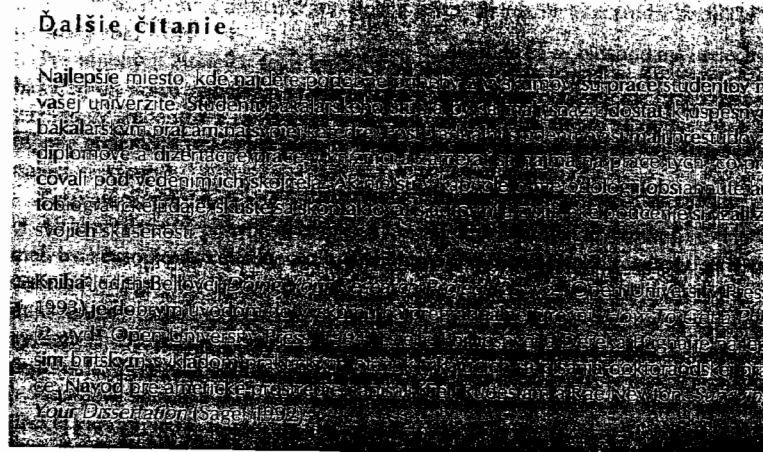
- 1 **Začnite s oblasťou, ktorú dobre poznáte.** Ak môžete, pracujte s dátami, ktoré máte poruke a sú ľahko prístupné. Napríklad, ako vo Vickinom prípade, ak váš školiťel už má dáta, ktoré by ste mohli (znovu) analyzovať, **chopte sa tejto príležitosti**. Za zozbieranie vlastných dát v náročných podmienkach **nezískate nijakú prémiiu**. Uľahčíte si to v tejto fáze, aby ste mohli sústrediť svoju energiu na oveľa dôležitejšiu úlohu analýzy dát.
- 2 **Nájdite si jasne definované teoretické zameranie.** Ako zdôrazňujem v celej knihe, výskum nikdy nie je iba o technikách. Všetky tri príbehy hovoria o nájdení teoretického prístupu, ktorý študentom dával zmysel, a preto **mohol vytvoriť stabilnú bázu** pre uvažovanie a analýzu dát.
- 3 **Zúžte svoju tému.** Pracujte na nájdení témy, ktorá bude **primeraná** vašej teórii a dátam a bude použiteľná (túto tému obsérne rozpracúvam v piatej kapitole). Ak si želáte, neskôr môžete rozšíriť záber svojho výskumu na nové dáta a témy tak ako Seta a Vicki.
- 4 **Nepokúšajte sa znovu vynájsť koleso.** V 4. kapitole sa zaoberám tým, aký význam by mohla mať vo výskume „originalita“. V tejto chvíli **stojí za to pripomenúť**, že Seta aj Vicki využili ako model pre svoj výskum už skôr realizovanú štúdiu. Preto si na začiatku pozrite úspešné dizertačné práce vo vašej univerzitnej alebo kultúrnej knižnici a, ak je to možné, zamerajte sa na **prácu**, ktorej smer **určí** váš školiťel.
- 5 **Stále píšete.** Dávajte svoje nápady na papier. Nezaťažujte sa tým, že sú vaše články krátke alebo že predstavujú iba pracovné verzie. Naozaj, **niekedy má aspoň zo začiatku väčší zmysel odovzdávať texty s 500 slovami, aby vás mohol školiťel usmerniť skôr, než vynaložíte nazmar priveľa času a námahy.**
- 6 **S analýzou dát začnite čo najskôr.** Nenechajte sa už v skorých fázach práce odvíjať od analýzy dát štúdiom literatúry a zbieraním dát. Ak **nemáte spočiatku vlastné dáta**, skúste analyzovať dáta niekoho iného – publikované dáta, dáta vášho školiťela atď. (pozri 10. kapitolu).
- 7 **Využívajte svojho školiťela** na testovanie svojich nápadov a **dobanie si sebadôvery.**
- 8 **Využívajte iné zdroje a príležitosti.** Postgraduálni študenti by mali **využiť každú príležitosť** a zúčastňovať sa na zodpovedajúcich konferenciách. Ešte lepšie by bolo, keby prezentovali vlastné príspevky a navštevovali **príslušné cvičné kurzy**. Zistíte si, či si študenti pracujúci na výskumoch s podobnými témami **neorganizujú skupinové stretnutia**. Ak nie, pokúste sa sami vytvoriť **takúto skupinu** vy.
- 9 **Neočakávajte, že vaša krivka učenia bude stabilná.** Pripravte sa na sériu vzostupov a pádov, ktoré sa určite vyskytnú. Považujte prekážky za **príležitosti** (napr. neúspešné pokusy o publikovanie môžu byť zdrojom užitočných komentárov zo strany recenzentov).
- 10 **Vedte si výskumný denník.** Georgia, Seta a Vicki si viedli záznamy o aktuálnych nápadoch, nádejách a starostiach. Tieto záznamy sú **neoceniteľným zdrojom**,

ktorý, ako naznačujem v 19. kapitole, môžete v upravenej podobe použiť v kapitole venovanej metodológii.

- 11 **Vyčleňte si čas na prácu.** Ak robíte výskum popri zamestnaní, je **dôležité**, aby si vyčlenili čas iba pre svoj výskum. Využite tento čas na intenzívnu analýzu dát a písanie.
- 12 **Nerobte si výčitky.** Ak narazíte na prekážky, môže byť najlepším riešením **odýchnuť si na istý čas skôr, než sa znovu vrátite k výskumu.**

POZNÁMKA

¹ Body 11 a 12 navrhla Vicki Taylorová, keď si prečítala predchádzajúcu verziu tejto kapitoly.

4

Čo sa považuje za originálne?

Všetci študenti sa zamýšľajú nad štandardmi, podľa ktorých ich budú hodnotiť. Mnohí študenti, ktorí začínajú pracovať na výskumnej štúdiu, túžia byť „originálni“. Či ide o výskum v rámci doktorandskej, diplomovej alebo iba skromnej bakalárskej práce, „originalita“ je pre mnohých cieľom, ale zároveň môže byť kritickým štandardom, ktorý skúšajúci uplatnia, aby ich porazili!

Takéto obavy vznikajú pri nedostatku vedomostí o tom, čo sa očakáva na ďalšom, „vyššom“ stupni vzdelávania. Z tohto hľadiska hovoríme o bežnej skúsenosti, ktorú získame, keď postúpime na ďalší stupienok na akomkoľvek rebríku.

Mnoho sociálnych prechodov sa spája s rituálmi prechodu a vzdelanie nie je výnimkou. Na stredných školách v Anglicku, po 16. roku života, vstupuje človek na šiesty stupeň, kde sa od neho očakáva, že sa bude úzko špecializovať a stane sa samostatnejším a menej závislým na pomoci druhých. Na škole, kam som chodil ja, sa chlapci, ktorí práve vyrástli z chlapčenských nohavíc, zrazu ocitli na šiestom stupni pred učiteľom, ktorý ich oslovoval „páni“. Obzerali sme sa po triede, no oslovenie bolo napodiv určené nám.

Tento proces sa v určitej podobe opakuje na celom svete aj vtedy, keď začínate bakalárske štúdium na univerzite. Vtedy sa zdá, že ste skutočne sami na to, aby ste si poradili s neznámymi novými kritériami posudzovania výkonu bez akejkoľvek zjavnej opory. Stávate sa v oveľa väčšej miere pánom svojho času a musíte sa sami rozhodnúť, koľko času strávite v knižnici, v počítačovom centre – alebo, na britských univerzitách, v bare študentskej rady.

O to horšie to je potom, keď sa prihlásite na magisterské alebo doktorandské štúdium. Všetko, s čím ste mohli počítať v minulosti, sa zrazu rozplynulo. Už nie ste viac vynikajúcim študentom, ale iba jedným z mnohých študentov, z ktorých pravdepodobne každý dosiahol dobré výsledky v rámci bakalárskeho štúdia. V minulosti boli skúšky na univerzite záhadou, ktorú ste rozlúštili. Aj keď vás aj teraz môžu čakať ďalšie písomné skúšky, viete, že to nie je hlavný spôsob, ktorým vás budú hodnotiť.

Prechod z bakalárskeho až na doktorandské štúdium do určitej miery uľahčuje ponuka kurzov pre doktorandov v prvom ročníku, z ktorých mnohí už absolvovali magisterské štúdium. Mnohých začínajúcich doktorandov však budú pravdepodobne sužovať hlodajúce pochybnosti. „Máte na to?“ Predovšetkým, máte schopnosť byť „originálny“? Alebo je „originalita“, ako mnoho vecí v súčasnosti, niečo, čo sa môžete naučiť?

ORIGINALITA

Originalny nie odvodený, skopirovaný, napodobený alebo preložený z niečoho iného; pôvodný; tvorivý; svojrázny z hľadiska vynaliezavosti (podľa *Chambers English Dictionary*, 1990).

Hľadanie pomoci v slovníku, čo znamená „originalita“, má svoju pozitívnu aj negatívnu stránku. Nemáte v úmysle od nikoho odpisovať, preto by ste nemali mať problém so splnením uvedenej „negatívnej“ definície „originality“: vaša práca nie je „odvodená, skopirovaná, napodobená alebo preložená z niečoho iného“.

Ale čo s „pozitívnymi“ zložkami „originality“? Môžete byť „pôvodný; tvorivý; svojrázny z hľadiska vynaliezavosti“? A pretože Rogetov *Thesaurus* navyše spája „originalitu“ s „nápaditosťou“, máte talent byť „nápaditý“?

Nech odpoviete na tieto otázky akokoľvek, budete mať problém! Ak nebudete mať pocit, že vaše myslenie je obzvlášť „pôvodné“, „tvorivé“, „vynaliezavé“ a „nápadité“, utrápate sa starosťami, či máte na to, aby ste realizovali hodnotný výskum. Ak naopak v týchto otázkach veríte, je veľmi pravdepodobné, že podceňujete to, čo predpokladá pri týchto prívlastkoch.

Ak pochybujete o mojich slovách, pozrite si recenzie kníh v nejakom časopise v vašej oblasti. Potom si už hádam nebudete myslieť, že tu píšem tieto slová na záhadu. A pamätajte, že mnohé z recenzovaných kníh napísali uznávaní vedci, ktorí už nie absolvovali doktorandské štúdium.

Ak sa práce uznávaných vedcov často nehodnotia ako „pôvodné“, „tvorivé“, „vynaliezavé“ a „nápadité“, akú šancu máte vy? Odpoveď je prekvapujúca: nepotrebuje to pre vás žiadny problém.

Takéto prívlastky používajú hodnotitelia úspešných dizertačných prác iba zriedka. Väčšina dizertácií nepredstavuje nič iné než poctivú a dobre vykonanú prácu. Používanie slova „originalita“ by určite znížilo uznávanosť akademického hodnotenia. Dokonca aj laureáti Nobelovej ceny nikdy nezabudnú vysloviť pochybnosti o domnelej „genialite“. Namiesto toho sa často zmieňujú o podpore zo strany svojich výskumných tímov a o Edisonovom aforizme: „Genialitu tvorí jedno percento inšpirácie a deväťdesiatdeväť percent potu“ (pozri Mulkay, 1984).

Ako zdôrazňujú Phillipsová a Pugh, v rámci dizertačnej práce je „pôvodný príspevok k poznaniu“ veľmi zahmlený výraz: „Neznamená ohromný pokrok vpredmetu, ktorý otrásie predmet v základoch“ (1994, s. 34). Kuhnovými (1970) slovami, doktorandský výskum s najväčšou pravdepodobnosťou nespôsobí „posun paradíj v príslušnej disciplíne“. Doktorandský výskum, ako tvrdia Phillipsová a Pugh, preukazuje, či ste dobre pochopili, ako sa bežne robí výskum vo vašej oblasti (toto je to, čo Kuhn nazýva „normálna veda“).

Čo to znamená v praxi? Okrem iného to môže znamenať:

výkonanie syntézy, ktorú ešte nikto neurobil; použitie už známeho materiálu, ale s novou interpretáciou, poskytnutie nových dôkazov pre známu tému ... [a] príspevok k poznaniu spôsobom, aký to predtým ešte nikto neurobil (1994, s. 61–62)

Phillipsová a Pugh teda tvrdia, že doktorandská práca je menej o „originalite“ a viac o preukázaní toho, že ste „plne profesionálny výskumník“ (1994, s. 19). To následne vyžaduje, aby ste preukázali:

- že máte niečo, o čom chcete hovoriť a čo vaši kolegovia budú chcieť počúvať,
- že „viete, čo sa skúma, o čom sa polemizuje, píše a publikuje vo vašej akademickej komunite na celom svete“ (1994, s. 19).

Z toho vyplýva záver, že na dizertačnú prácu je najlepšie nazerať ako na učňovské roky pred prijatím do vedeckej komunity. To znamená, že:

nerobíte výskum pre výskum; robíte výskum preto, aby ste preukázali, že ste sa naučili, *ako* robiť výskum podľa plne profesionálnych štandardov (1994, s. 20).

„PROFESIONALITA“

„Originalita“ je iba jedno zo štyroch kritérií, ktoré musia skúšajúci na londýnskej univerzite hodnotiť. O každom, kto obhajuje PhD. na londýnskej univerzite, musia skúšajúci podať tieto informácie:

- že práca je skutočne prácou kandidáta,
- že práca predstavuje nesporný príspevok k poznaniu príslušného predmetu a poskytuje dôkaz originality *odhalením nových skutočností* alebo *uplatnením nezávislej kritickojej moci* (zdôraznil som ja),
- že práca bola uspokojivo literárne odprezentovaná,
- že práca je vhodná na publikovanie ... v podobe, v ktorej bola odovzdaná, alebo v skrátenej či upravenej podobe.

Napriek letnému spomenutiu „originality“ v druhom bode hovoria všetky tieto kritériá o profesionalite. Zaoberať by sme sa mali iba druhým kritériom: *odhalením nových skutočností* a *uplatnením nezávislého kritického myslenia*.

„Odhalenie nových skutočností“ ako také je vo väčšine spoločenských vied iba zriedka dôležitým alebo dokonca žiadaným kritériom. V prírodných vedách možno môže doktorand pracujúci na výskume objaviť novú látku alebo proces a môže sa mu dostať uznania. Ale z vlastnej skúsenosti viem, že o kvalitatívnych dizertačných prácach sa dá iba málokedy tvrdiť, že odhalili nové „skutočnosti“. Vlastne, ak by aj odhalili, s najväčšou pravdepodobnosťou by ich privítali s reakciou: „A čo?“

Povedzme, napríklad, čo taká dizertačná práca tvrdí: že odhalila u určitej skupiny presvedčenia alebo prejavy správania, ktoré boli dovtedy neznáme. Každý naslovzatý skúšajúci by sa ich opýtal: „Prečo, preboha, by malo záležať na tom, že to tak je?“ Inými slovami, aký analytický alebo praktický význam pripisujeme tomuto „zisteniu“?

Kladenie otázok tohto typu *neznamená*, že skúšajúci je náročný. Ako tvrdím v 6. kapitole, **každé** vedecké zistenie sa má vždy posudzovať vo vzťahu k teoretickej perspektíve, z ktorej je odvodené a ku ktorej môže prispieť.

To znamená, že hoci „fakty“ nikdy nie sú nezaujímavé, svoj význam nadobúdajú vďaka teoretickým perspektívam, z ktorých pramenia a ku ktorým prispievajú. Z toho vyplýva, že hlavným kritériom posudzovania vašej práce bude „uplatnenie nezávislého kritického myslenia“.

Ako vyhoviete tomuto kritériu? Ak profesionalita spočíva v prejavení nezávislého kritického myslenia, v čom spočíva tajomstvo nezávislosti, kritickosti a profesionality?

NEZÁVISLÉ KRITICKÉ MYSLENIE

Vo výskume zvyčajne platí, že v skutočnosti neexistuje tajný alebo magický proces ktorý je potrebné odhaliť. V kapitole 2 sme videli, že výskumy Georgie, Sety a Vick predstavovali poctivú, dobre vykonanú prácu. Aj keď príležitostne možno vyskakovali z kúpela a kričali „heuréka“, väčšinu času dreli a pracovali na dobrej profesionalnej analýze a stretávali sa s prekážkami, aj s príležitosťami.

S využitím ich skúseností a z prác ďalších študentov, ktorým som bol školiteľom popíšem teraz tri postupy, ktoré prispievajú k úspešnému prejaveniu „nezávislého kritického myslenia“:

- Rozpracovanie konceptu alebo metodológie,
- kritické uvažovanie o vlastnom prístupe,
- ďalšie rozpracovanie už existujúceho výskumu.

Rozpracovanie konceptu a/alebo metodológie

V roku 1997 Paul Acourt dokončil teoretickú dizertačnú prácu o objavení sa a zdanlivom zmiznutí diskusie o „pokroku“ v spoločenskovednej literatúre. Vybrojený dobre podloženou argumentáciou o analytickom a praktickom význame takéhoto konceptu dokázal presvedčiť skúšajúcich o svojom „nezávislom kritickom myslení“.

Mnoho dizertačných prác v spoločenských vedách má empirickejší obsah. Georgia a Seta pracovali s konceptmi a metodológiou, ktoré použil sociológ Harvey Sacks pri skúmaní procesu deskripcie. Georgia pracovala so záznamami z univerzity ďalšieho vzdelávania a Seta analyzovala odporúčacie listy a interview zozbierané v centre pre liečbu alkoholizmu.

O pätnásť rokov skôr uplatnil Geoffrey Baruch (1981) ten istý prístup (analýzu kategorizácie príslušnosti) na prepisy a rozhovory s rodičmi handicapovaných detí. Tak ako Georgia a Seta, aj on preukázal schopnosť pracovať a robiť pokroky so Sacksovým odborným prístupom.

Georgiu, Setu a Geoffreyho bežným spôsobom ovplyvnili záujmy a zbehosť ich školiteľov. V mojom prípade išlo o dlhodobý záujem o rozširovanie povedomia o Sacksovom diele (pozri Silverman, 1998a).

Moji ďalší dvaja úspešní absolventi doktorandského štúdia pracovali s konceptmi a metodológiou subdisciplíny, ktorú Sacks založil. Ako sme videli v 3. kapitole, analýza konverzácie skúma reč v rámci interakcie. Analýzu konverzácie čiastočne využil Barry Sandywell vo výskume o tom, ako sa matky rozhovoria v reakcii na hlasové prejavy svojich detí, ktorý robil v sedemdesiatych rokoch 20. storočia. O dvadsať rokov neskôr Anssi Peräkylä (1995) na základe svojej analýzy videozáznamov z poradenských stretnutí s ľuďmi chorými na AIDS rozvinul spôsob, akým sa v rámci analýzy konverzácie vysvetľuje „inštitucionálna“ rozprava.

Samozrejme, v spoločenských vedách existuje široký a bohatý prúd konceptov a metodológií a práce mojich študentov vyjadrili túto šírku reflektovaním mojich záujmov o procesy jazyka a reprezentácie. Kobena Mercer (1990) využil niektoré myšlienky z francúzskej semiotickej tradície v rámci výskumu prejavov anglického politika Enocha Powella. Súvisiace koncepty foucaultovskej analýzy diskurzu použila Mary Fraserová (1995) vo výskume reprezentácií detí v britských časopisoch pre opatrovateľov.

Vo všetkých týchto prípadoch mohli dizertačné práce oprávnené tvrdiť, že prispeli k rozpracovaniu konceptov, pretože ich prístup bol podložený teóriou.

Kritické uvažovanie o vašom prístupe

Ako sme videli v kapitole 2, Georgia aj Seta, vzhľadom na ich predchádzajúcu skúsenosť psychoterapeutky a kvantitatívnej výskumníčky, pôvodne navrhovali dosť odlišné prístupy. Takéto zmeny v uvažovaní nie sú nevyhnutné, no sú dosť pravdepodobné, ak má váš školiteľ iné intelektuálne pozadie ako vy. Ako som však poznamenal v kapitole 2, iba netvorivo pracujúci bifloši sa slepo prispôbujú rozmarom svojho školiteľa. Ani Georgia, ani Seta neprijali nový prístup úplne nekriticky.

O desať rokov skôr vymyslela Gill Chapmanová (1987) nezvyčajný spôsob uplatnenia nezávislého kritického myslenia. Po prediskutovaní pestrej škály možných spôsobov, ako analyzovať zvukové záznamy zo stretnutí zdravotných sestier, rozhodla sa experimentovať so širokou škálou konceptov a metodológií. Každá kapitola v empirickej časti jej dizertačnej práce takto predstavovala analýzu dát a zároveň kritické zhodnotenie použitého prístupu.

Ďalšie rozpracovanie už existujúceho výskumu

Nepokúšajte sa znovu vynájsť koleso! Hľadajte už existujúci výskum, ktorý v určitom ohľade odzrkadľuje vaše vlastné záujmy a tému. Potom si vymodelujte svoj výskum podľa tohto výskumu a rozpracujte niektorý jeho aspekt.

Samozrejme, s obmedzenými zdrojmi pravdepodobne nedokážete ponúknuť úplné „overenie“ zistení daného výskumu. Na základe starostlivej analýzy svojich dát

s obmedzeným rozsahom však budete môcť erudovaným spôsobom zhodnotiť jej prístup a závery.

Niekedy môže predstavovať realistickejší model aj existujúca dizertačná práca. Stojí za to pripomenúť, že Seta aj Vicki využili ako model pre svoje výskumy už existujúce dizertačné práce, ktoré som viedol. Preto si na začiatku pozrite existujúce dizertačné práce vo svojej univerzitnej knižnici a ak je to možné, zamerajte sa na práce, ktoré viedol váš školiteľ.

POZNÁMKY NA ZÁVER

Posolstvom tejto kapitoly je, že úspešnosť dizertačnej práce nevyžaduje genialitu. A sa raz osvedčí, že úloha doktoranda spočíva v preukázaní profesionálnej kompetentnosti, potom zabudnite na chvíle postávania pred zrkadlom, keď si lámate hlavu či náhodou nevyzeráte ako Einstein, Keynes alebo Marie Curie!

V každom prípade si pravdepodobne sami po určitom čase uvedomíte tieto veci na základe reakcií vášho školiteľa na vašu prácu. Ako zdôrazňujú Phillipsová a Pug (1994), túžba po originalite vlastného myslenia je zvyčajne otázkou iba niekoľkých prvých mesiacov. Potom sa tento problém stráca.

ZHRNUTIE

Študenti na všetkých stupňoch túžia byť originálni. Študenti bakalárskeho a magisterského štúdia sa však môžu uspokojiť s tým, že dokonca aj dizertačné práce zriedka hodnotia podľa originality. V rámci výskumnej dizertačnej práce zameranej na „originalitu“ väčšinou vašu schopnosť prejavovať „nezávislé kritické myslenie“. V naivnosti na to sa môže takéto myslenie prejavovať:

- 1 Rozpracovaním konceptu alebo metodológie,
- 2 kritickým uvažovaním o svojom prístupe,
- 3 ďalším rozpracovaním už existujúceho výskumu.

